

A · T · L · A · S POLSKICH STROJÓW LUDOWYCH

JANUSZ ŚWIEŻY

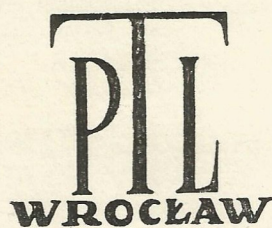
STRÓJ PODLASKI
(NADBUŻAŃSKI)

POLSKIE TOWARZYSTWO LUDOZNAWCZE

JANUSZ ŚWIEŻY

STRÓJ PODLASKI
(NADBUŻAŃSKI)

1 9 5 8

NAKŁADEM POLSKIEGO TOWARZYSTWA LUDOZNAWCZEGO WE WROCŁAWIU

ATLAS POLSKICH STROJÓW LUDOWYCH
WYDAWANY PRZEZ POLSKIE TOWARZYSTWO
LUDOZNAWCZE

KOMITET REDAKCYJNY: JÓZEF GAJEK,
ADAM GLAPA, ANNA KUTRZEB,
ADAM MŁODZIANOWSKI, KAZIMIERZ PIETKIEWICZ,
ROMAN REINFUSS, TADEUSZ SEWERYN,
KAZIMIERA ZAWISTOWICZ - ADAMSKA
REDAKTOR NACZELNY: JÓZEF GAJEK
REDAKTOR ZESZYTU: JÓZEF GAJEK
OKŁADKA ADAMA MŁODZIANOWSKIEGO
PLANSZA BARWNA JERZEGO KAROLAKA
UKŁAD GRAFICZNY ADAMA GLAPY
POZNAŃSKA DRUKARNIA NAUKOWA POZNAŃ
KLISZE JEDNOBARWNE ZAKŁADY GRAFICZNE
IM. M. KASPRZAKA W POZNANIU — KLISZE
WIELOBARWNE ZAKŁADY GRAFICZNE „PRASA”
WE WROCŁAWIU

Nakład 6200 egz. Ark. wyd. 5, ark. druk. 6,50 + 2 wkł. Papier ilustracyjny
bezdrzewny 100 g 61×86/8. Oddano do składania 7 V 1958. Podpisano
do druku 26 I 1959. Druk ukończono w lutym 1959. Zam. 408/66
Cena zł 28,—. R-10

Tablica I
 Ubiór podlaski — nadbużański

mal. J. Karolak

WSTĘP

Podlasie leży prawie w całości na obszarze Polski. Jego granicę północną zamyka rzeka Biebrza, wschodnia zaś granica od Nowego Dworu do Włodawy biegnie wzdłuż Bugu i schodzi się z granicą państwową. Granicę południową stanowi pradolina putarsko-pińska. Najmniej wyraźna, granica zachodnia zaciera się z granicą Mazowsza. Pod względem administracyjnym Podlasie obejmuje znaczną część województwa białostockiego i lubelskiego oraz część województwa warszawskiego. Do Podlasia zaliczamy miasta: Kock, Żuków, Siedlce, Węgrów, Nur, Czyżew, Wysokie Mazowieckie. Region ten z wyjątkiem okolic nabużańskich zbliża się fizjografią swojego terenu z jednej strony do Mazowsza, z drugiej — do Ziemi Chełmskiej i Wołynia. Jest to kraj płaski, piaszczysty, o znacznym jeszcze zalesieniu; typowy kraj rolniczy wśród pradoliny Wisły, Narwi i Bugu.

Dawne Podlasie to kraina pierwotnych lasów i bagien pocięta rzekami Biebrzą, Narwią, Bugiem i Krzną. Położone między Prusami, Litwą, Mazowszem i Ziemią Lubelską było terenem, w którym osadnictwo nastąpiło stosunkowo późno (mapa 1).

W epoce piastowskiej większa część Podlasia leżącego na pograniczu trzech państw, Polski, Rusi i Litwy była przedmiotem sporów i walk, to też przechodziło ono w ciągu wieków pod panowanie wymienionych państw. W czasach średniowiecza przybywali na pustkowia z północy, z okolic Tykocina i Wysokiego Mazowsza brzegiem Narwi — mazurzy. Osadnictwo ruskie szło z południa, z Wołynia wzdłuż Bugu i jego dopływów. Po napadach tatarskich w XIII w. Litwini korzystając z osłabienia książąt polskich i ruskich zajęli Podlasie. O ziemie te toczyły się długotrwałe walki polsko-litewskie. Traktat zawarty przez Kazimierza Wielkiego przyznał Litwie całe Podlasie z granicą sięgającą w tym czasie na południe pod Parczew. W końcu XIV w. książę Janusz mazowiecki, mimo przewagi Litwinów opanował ziemię drohicką, mielnicką, brzeską i osadził na tych terenach szlachtę mazurską. Połączenie Litwy z Polską nie zakończyło sporu o Podlasie między Koroną a W. Ks. Litewskim; dopiero na Sejmie Unii Lubelskiej (1569 r.) spór o Podlasie został rozstrzygnięty. Koronie przyznano większość Podlasia zachodniego, część wschodnia została przy Litwie. Jednakże granice Litwy i Korony na Podlasiu były dość płynne, co wywoływało nadal częste spory. Taki podział Podlasia przetrwał do 1792 r. Po rozbiórce Polski Podlasie przeszło w całości pod zabór rosyjski a powstanie w 1863 r. było powodem rozpoczęcia gwałtownej akcji o charakterze rusyfikacyjnym i wyznaniowym. W 1874 r. zniesiono na Podlasiu i Chełmszczyźnie unię a zaczęto szerzyć prawosławie¹.

Ludność Podlasia jest obecnie mieszaniną ludności polskiej, ruskiej i białoruskiej, która stanowiła główny trzon osadnictwa na tym terenie. Osadnictwo polskie z Mazowsza objęło osiadłą w powiecie bialskim szlachtę gospodarującą w zaściankach: Huszcza, Wiski, Tucza a także w powiecie radzyńskim w zaściankach: Wygnanki, Ostrówka, w Dzieduchach i Przegalinach. Na tych tu wschodnich rubieżach Rzeczypospolitej zeszły się więc szczepy słowiańskie o różnych tradycjach i dopiero wieki urobiły z nich jednolite spo-

łączeństwo. Ludność zamieszkała w pobliżu Bugu, jakkolwiek pochodzenia ruskiego, zawiera znaczną domieszkę ludności mazurskiej. Tu również przetrwały jeszcze do dziś liczne rodziny tatarskie rozsiane po zaściankach: Lebediew, Dobratycze, Małaszewicze, Studzianka. W powiecie radzyńskim obok osadników pańszczyźnianych żyli wolni od pańszczyzny bojarowie, obowiązani w czasie wojny stawać zbrojnie obok dziedzica a także dawać podwody i czynsz dworowi.²

Na obszarze Podlasia, które ulegało w ciągu wieków tak różnym wpływom politycznym, gospodarczym i kulturalnym, różnice ludnościowe zaznaczały się również w ubiorach występujących na tych obszarach. Zasadniczo można tu wyróżnić trzy główne grupy ubiorów podlaskich. Do pierwszej należą ubiory noszone przez ludność mazurską, zamieszkałą w zachodniej i południowej części powiatu bialskiego oraz północnej i zachodniej części powiatu radzyńskiego. Druga grupa ubiorów podlaskich noszona była przez ludność zamieszkującą zachodnie części powiatu włodawskiego i wschodnią część powiatu parczewskiego oraz północny odcinek powiatu chełmskiego. Do trzeciej grupy ubiorów podlaskich należą ubiory wschodniej części powiatu włodawskiego, wschodniej, północnej i południowej części powiatu bialskiego i radzyńskiego (mapa 2).

Wspólną cechą ubiorów podlaskich jest przewaga lnianych i wełnianych samodziółów, w strojach zaś męskich — sukmany foluszowane, rogatywki a dawniej obuwie plecione z łyka. (tabl.) W ubiorach kobiecych charakterystyczne są pasiaki i kratówki. Na tle tych elementów wspólnych dla całego Podlasia zarysowują się różnice pozwalające na wyodrębnienie wymienionych trzech grup ubiorów. Ubiór ludności mazurskiej charakteryzowały na Podlasiu wełniane, siwe sukmany męskie.

Pozostałe dwie grupy ubiorów podlaskich, nadbużańska i włodawska mają tę cechę wspólną, że w stroju męskim są brązowe sukmany i rogatywki, natomiast strój kobiecy różni się między sobą. Strój włodawski posiada charakterystyczne białe lniane spódnice i zapaski, zdobione podobnie jak i koszule haftem *wybieranym*. Kobiące stroje nadbużańskie mają zamiast białych lnianych spódnic i zapasek barwne samodziały, tkane w pasy.

Monografia niniejsza omawia drugą i trzecią grupę ubiorów podlaskich, ubiory mazurskie będą przedmiotem osobnej pracy. W niniejszej pracy sporadycznie się tylko o nich wspomina.

Ubiór męski w stroju nadbużańskim i włodawskim składał się: z lnianej koszuli i spodni, z kapelusza słomianego lub rogatywki i łapci plecionych z lipowego lub wiązowego łyka. Na dni chłodne nakładano spodnie wełniane, kamizelę a nadto *sukman* czyli ciemno brązową sukmanę lub barani kozuch (ryc. 13, 19).

W skład ubioru kobiecego wchodziła lniana koszula ozdobiona haftem tkanym na warsztacie, lniana spódnica ozdobiona u dołu haftem, spódnica *kratówka*, i lniana zapaska ozdobiona haftem tkanym (ryc. 22). Charakterystycznym nakryciem głowy w stroju podlaskim była *kimbałka*. W zimie kobiety nosiły sukmany, baranie kozuchy a na nogach łapcie. Kobiety zamężne układały włosy na *kimbalce* i nakrywały je siatkowym czepkiem, oraz *zawijką* czyli *ręcznikiem*, ozdobionym haftem tkanym (ryc. 48, 50). Dziewczęta nakładały na głowę *zawijkę* bez *kimbałki*.

Kobiące ubiory nadbużańskie różniły się tylko spódnicami, zapaskami i strojem głowy. Spódnice i zapaski, tak lniane jak bawełniane i wełniane tkano w barwne pasy. Spódnice takie nazywano: *goreniucha*, *pychula* lub *chwartuch*, zależnie od przeważającego koloru spódnicy (ryc. 20, 21). We wsiach nad Bugiem tkaniny tkane w pasy nazywano *randakami*; kabaty, gorsety i żakiety uzupełniały kobiecy ubiór nadbużański. Ubiorem głowy mężatki był barwny kaptur (ryc. 51) dziewczęta nosiły czółka zwane *czyłkiem*, a panna młoda wianek ruciany z wstążkami (ryc. 43).

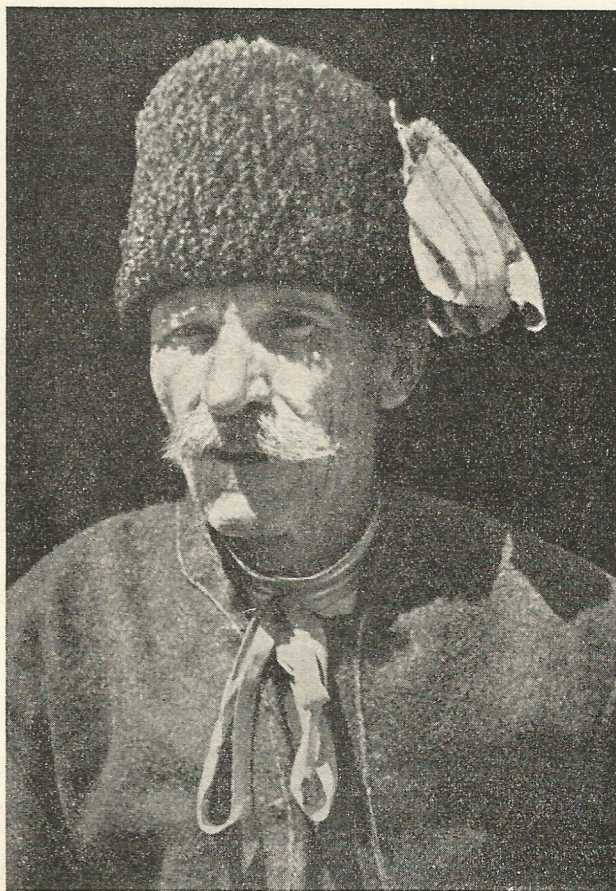
Takie ubiory podlaskie noszone były aż do pierwszej wojny światowej, a nawet do 1920 r. Od tego czasu ubiory te zaczęły zanikać na korzyść ubiorów miejskich.

Rozdział I

OBECNY STAN STROJU LUDOWEGO NA PODLASIU

Po pierwszej wojnie światowej ubiór włodawski zaczął zanikać, natomiast na północ od tego obszaru obowiązujący ubiór nadbużański utrzymywał się dłużej. W niektórych wsiach zachowały się w dobrym stanie ubiory kobiece; obecnie jednak tylko w dni świąteczne kobiety we wsiach nad Bugiem ubierają się w dawne spódnice tkane w pasy, w zapaski i lniane koszule, ozdobione haftem. Eudoksja Matczuk w Dołhobrodach w powiecie włodawskim, mająca ponad 90 lat nosi do dziś dawny ubiór ludowy.

Mężczyźni noszą ubrania miejskie kupowane w pobliskich miasteczkach. Kozuchy wyrabiane dawniej z własnych owiec, zastąpiono kozuchami kupowanymi na targach a zwanymi od koloru kremowego *krymurami* (ryc. 13). Obecnie na Podlasiu nosi się krótkie kozuchy wyrabiane w Garbowie lub Kurowie w powiecie puławskim. Kobiety szyją dla siebie ubiory z materiałów fabrycznych posługując się przy tym krajowymi żurnalami. Ostatnio zjawiała się tu moda zwana „krakowską”. Moda ta nie ma żadnych wspólnych cech ze strojem krakowskim, lecz tylko nazwa została tu przeniesiona. Do takiego stroju należą jedwabne koszule i gorsety ozdobione paciorkami i cekinami. Barwna spódnica tkana w pasy obowiązuje nadal. Tak ubierają się dziewczęta w dni uroczyste. Każda spódnica nazwana jest „łowicką” tak jak i dywany, narzuty tkane w pasy, choć przecie nie mają one niczego wspólnego ze strojem łowickim.

Ryc. 1 Gospodarz w czapce „baraniej” z pocz. XX w. Krzywowierzba, powiat Włodawa.
Fot. J. Świeży 1939.

Rozdział II

ZARYS HISTORYCZNY ROZWOJU STROJU PODLASKIEGO

Łukasz Gołębiowski tak opisał w 1830 r. strój Podlasiaków³: „Sukmana Podlasiaka ciemno-kawowa (bura). Przepasany on w stanie czarnym pasem. Ma *nahawice* czyli spodnie i *soroczkę*, to jest koszulę z białego płótna z niskim kołnierzem, spiętym

mosiężną spinką albo guzikiem, lub czerwoną wstążeczką zawiązanym. Czoboty (buty) powyżej kolan zachodzące z ogromnymi podkówkami: duża czapka z szerokim baranem lub kapelusz słomiany.

Dziewki równo z czołem wiążą chustkę, której końce na przodzie w kokardę ułożone; nad nią leży warkocz czyli kosa spleciona, różnokolorowymi ozdobiona wstążkami: gorset niebieski lub z płótna białego; sukmana taka jak u mężczyzn.

Ryc. 2. Ubiory chłopów z Podlasia Nadbużnego. Rys. Kostrzewski wg. szkicu L. Kunickiego. Tygodnik Ilustrowany Warszawski 1862 nr 150.

Mężatki warkocz ukrywają pod czepcem, na który w święta kładą *płat*, czyli 5 łokci białego płótna, złożone na kształt szala, spadające z tyłu aż do kostek (w okolicach nad-bużańskich).

Strój tu opisany jest (z wielu miejsc) obwodu Bialskiego i Radzyńskiego. Są małe różnice powiatowe w ubiorach. I tak:

Wieśniacy i wieśniaczki (w obwodzie Włodawskim koło Łomaz i nad Bugiem) noszą *postoły*, czyli obuwie z kory lipowej, a czasem ze skóry plecione, a stąd *postolnikami* zwani.

Dziewczęta mają tu włosy gładko zaczesane, warkocz wstążkami przeplatany spada z tyłu; czoło całkowicie płótnem białym w kształcie długiego prostokąta przewiązują, u którego farbowane czasem bywają rogi, a końce przez siebie przełożone spadają z tyłu głowy na plecy; koszula biała; szyja paciorkami ozdobiona; sukmana ciemno-kawowa, krótsza niż góralska gunia, kolan nie zakrywa; poniżej bioder przepasana krajką czarną lub koloru burakowego. Spod sukmany widać białą z żółtym pasem wełnianą spódnice do połowy łydki dochodzącą; nogi owinięte onuczka płócienną, *postoły* przymocowane sznurkami.

Zameżne nie chodzą z gołymi głowami. Warkocz na *kibałek* okręcony, przykryty małym czepcem, który sam tylko warkocz osłania. Czoło przywiązują podobnym ręcznikiem jak dziewczęta, spod którego reszta włosów gładko uczesanych wygląda. Płatów używają powszechnie.

Mężczyźni *soroczkę* i *nahawice* mają z białego (zgrzebnego) płótna, sukmanę kawową po kolana, pasem czarnym lub burakowym przepasaną, *postoły*, mały kapelusz słomiany, lub niską czapkę w kształcie głowy cukru.

W Łosickim powiecie kobiety kaftaniki sukienne, lub cycowe ze świecącymi guzikami noszą; nie znają płatów, tylko chustki, koszule mają z garniowaniem.

Mężczyźni (tu mają) kapoty siwe, kapelusz okrągły czarny, lub czapki z siwym baranem, przy którym wiele wstążek różnobarwnych“.

Ubiór ten noszony w pierwszej połowie XIX w. przetrwał z małymi zmianami do ostatnich lat XIX w. a ubiory męskie tylko z nieznacznymi zmianami utrzymały się do 1914 a nawet 1920 r. Kobięce ubiory podlaskie w powiecie parczewskim, włodawskim i bialskim do Łomaz, a także w północnej części powiatu chełmskiego były białe.

L. Kunicki w opisie ubiorów noszonych w powiecie włodawskim nad Bugiem i w północnych okolicach powiatu chełmskiego stwierdza, że kobiety nosiły zapaski i spódnice lniane zdobione u dołu haftem a na głowie zawijki w kształcie ręcznika oraz wełniane spódnice zwane *burki* (ryc. 28, 30).⁴

O. Kolberg w opisie ubiorów chełmskich, graniczących z ubiorem podlaskim wymienia również ciemno-brunatne wełniane sukmany, długie po kolana z prostym stojącym kołnierzykiem. Kobiety ubierały się w sukmany zwane *bekieszami* z kołnierzem futrzanym a szamerowane na przodzie szafirowymi taśmami. Dalszy opis ubiorów podany przez O. Kolberga nie różni się niczym od opisu Gołębiowskiego.⁵

Najstarsi mieszkańcy Dołhobrodów w powiecie włodawskim pamiętają obecnie, że około 1860 r. kobiety chodziły w spódnicach i zapaskach tkanych w barwne paski. Natomiast nie pamiętają białych spódnic i zapasek. Jan Torbicz urodzony w 1878 r. w Wyrykach pow. włodawski pamięta, że dopiero ok. 1890 r. kobiety w tej wsi i okolicy zaczęły nosić spódnice i zapaski tkane w barwne pasy. Moda ta przyszła z Dołhobrodów i Sławatycz (ryc. 27). Katarzyna Korniluk w Drelowie w pow. radzyńskim pamięta, że materiały przeznaczone na spódnice i zapaski były tkane w barwne pasy (tabl. II, ryc. 21).

Opierając się na tych relacjach przyjmujemy, że ubiory kobiece w powiecie włodawskim i w północnej części chełmskiego uległy wyraźnym zmianom. Barwne spódnice (i zapaski tkane w pasy przenikały z okolic nadbużańskich, na południowy zachód do powiatu chełmskiego i włodawskiego.

We wschodniej części powiatu parczewskiego i zachodniej włodawskiego białe ubiory kobiece nie uległy wpływowi nadbużańskiemu.

W pierwszej połowie XIX w. noszono sukmany zwane *sukman*, wykonane z własnego surowca w kolorze brązowym. Dziadek ludowego krawca Michała Harki z Wyryk miał sukmanę obszytą niebieskim wełnianym sznurkiem. Sukmany takie nosiły i kobiety.

Koszule męskie i kobiece z wyłożonym kołnierzem wiązano u szyi czerwoną tasiemką zwaną *kuśnik* lub *żytką* albo zapinano spinką z oczkiem. W lecie mężczyźni nosili koszule po wierzchu; wypuszczoną koszulę opasywano rzemiennym pasem, w którym była kieszonka *kalita* i kozik przymocowany na rzemyku. Powszechnie opasywano koszule i sukmany krajką zwaną *pojasem*.

Ryc. 3. Chłop z Podlasia południowego. Tygodnik Ilustrowany Warszawski. 1867 nr 425.

Ryc. 4. Żebraczka z Podlasia południowego Tygodnik Ilustrowany Warszawski 1867 nr 425.

W lecie mężczyźni nosili lniane spodnie zwane *nogawicami*, zapinane na drewnianą zapinkę (ryc. 9). W powiecie radzyńskim tkano na lniane spodnie specjalny materiał w drobne szare i niebieskie paski. Około 1900 roku gdy łatwiej było można nabyć fabryczne barwniki, barwiono spodnie na kolor zielony. W zimie nosili Podlasiacy sukienne spodnie na osnowie lnianej o wełnianym, szarym lub czarnym wątku. Kamizele szyto z lnianego płótna kraszonego a w zimie z wełny.

Od najdawniejszych czasów do XIX wieku i później męskim i kobiecym obuwiem na Podlasiu były *łapcie*, plecione z wiązowej lub lipowej kory (ryc. 6, 7).

Do końca XIX w. mężczyźni nosili długie, opadające na ramiona włosy; później obcinano je i czesano na sposób miejski.

Około 1897 r. nakryciem głowy była rogatywka szyta z samodz. zwana *rogatką*, w kolorze brązowym jak i sukmana (ryc. 2, 3, 6).

Z końcem XIX w. rozpowszechniły się czapki zwane *maciejówkami*, granatowe ze skórzanym daszkiem. Maciejówki takie noszono w pow. białskim, radzyńskim i parczewskim.

Rozdział III

ZASIĘG STROJU PODLASKIEGO

Strój podlaski jest noszony na obszarze między Wieprzem a Bugiem t. j. w dorzeczu Krzny, lewego dopływu Bugu. Styka się ze strojem lubartowskim, łukowskim i siedleckim, częściowo wypiera strój włodawski i wkracza na teren powiatu chełmskiego. Jego odmiana włodawska, najbardziej jednolita do końca XIX w. sięgała od Włodawy do rzeki Zielawy koło Rusiłowa pod Parczew, a w Chełmskiem — od Siedliszcz do Wólki Tarnawskiej. Zasięg ten stopniowo się zmniejszał ustępując strojom idącym z północy (mapa 2). Ludność mieszkająca w powiecie parczewskim, we wsiach: Tyśmienica, Ostrów Lubelski, Uścimów a w powiecie włodawskim w Woli Wereszczyńskiej i Hańsku samodziółów nie nosiła. Ubiory szyto na sposób miejski z fabrycznych materiałów.

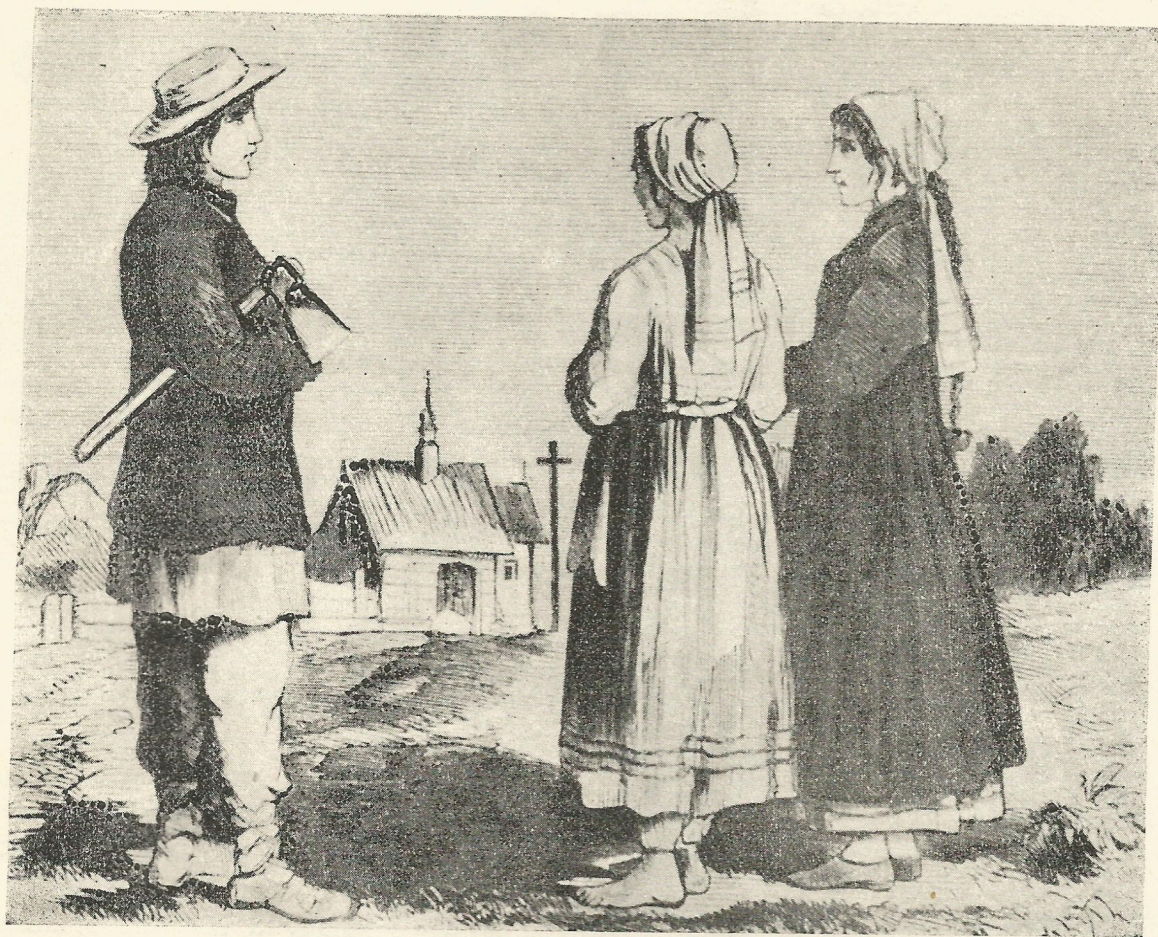
Omawiane ubiory podlaskie sąsiadują na zachodzie z ubiorem lubartowskim, łukowskim i siedleckim a na południu z lubartowskim i chełmskim. Ubiory lubartowskie różniły się od podlaskich; mężczyźni nosili tu siwe sukmany lub *corną sukmanę* lubelską zwaną także sukmaną „bystrzycką” lub „fijerówką”. Siwa sukmana z szarego samodziału miała kołnierz z granatowego sukna, lub kołnierz wykładany z szarego sukna obszyty niebieskim sznurkiem. Sukmana zwana „fijerówką” była z brązowego samodziału ozdobiona niebieskim i czerwonym sznurkiem.

Ubiór kobiecy w Lubartowskiem składał się z lnianej koszuli ozdobionej haftem, lnianej spódnicy marszczącej w pasie i ze spódnicy *burki* tkanej w szaro-niebieskie

pasy. Lniane i wełniane zapaski tkane były w pasy jak burki. Gorsety szyto z bawełnianych tkanin z czterema klapami, opadającymi na biodra. Nakryciem głowy była: *połówka*, *czub*, *ogniówka* lub *zajda*. W zimie kobiety nosiły jupe krytą granatowym suknem.

Bardziej na północ od Lubartowa t. j. w Łukowskim męski ubiór składał się z siwej lub granatowej sukmany z szeroko wyłożonym kołnierzem i klapami obszytymi czarną tasiemką. Tasiemką obszywano też kieszenie i szwy na plecach. Sukmana miała z przodu czarne niewielkie pętelki do wiązania. Kamizele były tu granatowe z mosiężnymi lub białymi guzikami. Spodnie lniane szerokie, w zimie sukienne czarne lub granatowe. Buty skórzane z cholewami i granatowa czapka zwana *rogatywką* uzupełniały strój.

Kobięcy ubiór w Łukowskim składał się z lnianej koszuli wykończonej pod szyją i mankietach koronką, z wełnianej spódnicy tkanej w pasy lub kraty. Wełniana zapaska w pasy i zapaska na plecy wiązana u szyi uzupełniały ubiór kobiety. Czarny wełniany gorset z t. zw. baskinką był sznurowany barwną wstążką. Na głowie czepiec

Ryc. 5. Ubiory chłopskie z Podlasia Nadbużnego. Rys. Kostrzewski wg. szkicu L. Kunickiego. Tygodnik Ilustrowany Warszawski 1862 nr 150.

muślinowy z falbanką lub czepiec tiulowy kształtował sylwetę głowy. W zimie kobiety nosiły czamarki i skórzane trzewiki zwane *ciżemkami*.

W powiecie siedleckim mężczyźni nosili czarne sukmany, granatowe kamizele z mosiężnymi guzikami, lniane spodnie w szare, granatowe lub czarne paski. Na szyi chusta

biała w kwiaty, pas wełniany amarantowy lub ciemno-czerwony. Ubiór uzupełniały skórzane buty i granatowa rogatywka. Kobiety w powiecie siedleckim nosiły koszule z kołnierzem wyłożonym, perkalowe lub wełniane spódnice w podłużne czerwone pasy, zapaski zielone, żółte i granatowe w pasy poziome i drugie zapaski naramienne — wełniane tkane w pasy lub kraty, a wiązane na przodzie jak w Łukowskim. Gorset pomarańczowy lub czerwony z szerokimi klapami opadającymi na biodra uzupełniał ubiór kobiety. Na ogół ubiory siedleckie i łukowskie nie wiele różniły się między sobą.

Natomiast w Chełmskim męskie ubiory były analogiczne do ubiorów na Podlasiu. Mazurzy nosili *siwe sukmany*, rogatywki, niebieskie kamizele i łapcie lub buty. Kobiety, jak we Włodawskim zdobiły koszule haftem krzyżykowym. Spódnice z trzema lub czterema zakładami były długie do kostek, zapaski lniane, jednobarwne obszywano u dołu

Ryc. 6. Chłopi od Sawina, Tarnowa, Chuteza i okolicy z lat 1869-70

1. Ubiór na dni chłodne. 2. Ubiór żebraczkii. 3. Ubranie zimowe. 4. Ubiór letni dziecka 5. Ubranie letnie. 6. Ubranie robocze letnie. 7—8. Ubranie zimowe robocze. 9. Ubiór ślubny pana młodego.

O. Kolberg, Chełmskie. Kraków 1890 str. 46.

potrójną białą koronką. Lniane kaftany zapinano na płaskie guziki. Na głowę kładły kobiety *kimbałkę* nakrywaną czerwonym lub niebieskim czepkiem i pasową chustką z frędzlami. W Chełmskim kobiety nosiły brązowe sukmany a Mazurki sukmany niebieskie.

Wśród ubiorów nadbużańskich powiatu białskiego występowały ubiory noszone przez szlachtę zaściankową we wsiach Huszcza, Wiski, Tuczna, Kopytnik, Stasiówka, Bokinka, a w powiecie radzyńskim w zaściankach Przegaliny, Rogoźniczki, Sokóle, Dziaduchy, Ostrówek.

Męski ubiór szlachty zaściankowej był podobny do ubioru chłopskiego: składał się z lnianej koszuli noszonej „na wypust” z kołnierzem wyłożonym, spiętym mosiężną spinką, opasanej czarnym rzemiennym pasem, z lnianych lub wełnianych spodni. Sukmany były szare bez fałdów, zapinane na guziki. Długie buty z cholewami na wyso-

kich obcasach podbijano podkówkami. W lecie noszono słomiane kapelusze, a w zimie niebieskie rogatywki z barankowym otokiem lub granatowe maciejówki. Szlachcianki szyły sobie koszule z karczkiem, spódnice nosiły długie do kostek z materiałów fabrycznych w kwiatki zwane *bunrewo*, z suto marszczoną falbaną u dołu. Zapaski noszone tylko w domu szyto z płótna fabrycznego. Bluzki — podobnie jak w modzie miejskiej, były szerokie u ramion a wąskie u dłoni. Wełniane gorsety zapinano na guziki.

Około 1875 — 1880 r. bogatsze kobiety i dziewczęta nosiły krynoliny rozpięte na obęczkach z fiszbinu, była to moda miejska. W zimie nakładały szuby watowane czarne a na głowy półczepek iglicowy. Trzewiki z wysokimi cholewkami sznurowano czarną tasiemką. Panna młoda wkładała białą spódnice i bluzkę a na głowę welon z girlandą.

Ludność mazurska w powiecie białskim i radzyńskim nosiła białe sukmany z tyłu fałdowane. Przody tych sukman zdobiono *schabami*, a szwy i brzegi obszywano niebieską tasiemką. Kamizele były szare lub niebieskie. Koszule z wyłożonym kołnierzem spinano spinką, a opasywano skórzanym pasem zapinanym na mosiężną klamrę. W zimie służyła barankowa czapka, siwa z granatowym sukiennym denkiem lub wysoka rogatywka z baranym otokiem. Noszono też powszechnie na Podlasiu maciejówki i buty z cholewami. Ubiory szlachty zagrodowej, tak jak i ubiory mazurskie zagięły, pamięta o nich tylko starsza generacja⁶.

Rozdział IV

OGÓLNY OPIS PODLASKIEGO STROJU MĘSKIEGO

Męski ubiór letni na Podlasiu składał się z lnianej koszuli wypuszczonej na spodnie, opasanej krajką lub *pojasem*, z lnianych spodni zwanych *nogawicami*, zapinanych na drewniany knebelek (ryc. 9), z kamizeli (ryc. 10) i z sukmany zwanej *sukman* (ryc. 11). Słomiany kapelusz i archaiczne łapcie z lipowej lub brzozonej kory uzupełniały strój Podlasiaka (ryc. 7, 19).

Zimowy ubiór męski na Podlasiu składał się: z lnianej koszuli wpuszczonej w sukienne spodnie, z kamizeli z samodziałowego sukna z ciemno-brązowej sukmany zwanej *sukman* lub kozucha baraniego. Rogatywka lub czapka barania i łapcie wiązane konopnym sznurem do kolan dodawały charakterystycznych cech sylwetce Podlasiaka.

Pan młody szedł do ślubu w sukmanie opasanej krajką wiązaną po lewej stronie. Do krajki przyczepiał białe płótno zwane ręcznik, *rucznik*. Ręcznik ten był ozdobiony przez pannę młodą haftem tkanym na warsztacie. Po lewej stronie baraniej czapki przy-

Ryc. 7. Chłop w lnianym ubiorze z 1928 r. Krzywówierzba, pow. Włodawa, Fot. J. Świeży. 1939 r.

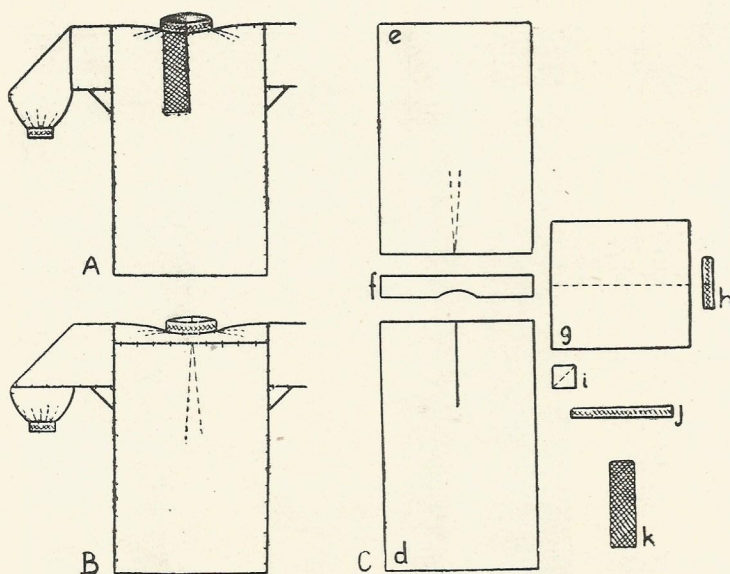
pinał bukiet ze wstążek, jako oznakę kawalerstwa. Po ślubie bukiet i ręcznik przesuwiał z lewej na prawą stronę dla zaznaczenia zmiany stanu. Niekiedy ślubną czapką lub okryciem świątecznym była rogatywka z białym otokiem. Drużbowie i marszałkowie przypinali do krajki ręczniki — *zawijki* otrzymane od panny młodej. Bukiety u baranich czapek wykonane były z kolorowych tasiemek lub zielonych, czerwonych, żółtych i niebieskich wstążek (ryc. 1,6—9). Marszałek czyli starszy drużba miał w ręku nahajkę i ustalał porządek na uroczystości weselnej.

Rozdział V

SZCZEGÓŁOWY OPIS PODLASKIEGO STROJU MĘSKIEGO

Koszula

Męska koszula z lnianego płótna sięgała do kolan; w lecie wypuszczano ją na spodnie⁷. Koszule miały krój przyramkowy i na ogół nie różniły się od koszul kobiecych. Przyramki, zwane *ustawkami* i rękawy u koszuli męskiej były nie zdobione. Koszula składała się z 4-prostokątnych płatów, stanowiących przód, tył i rękawy, oraz z 7-miu mniejszych kawałków płótna używanych na przyramki, wtoki (cwikle), kołnierz i mankiety.

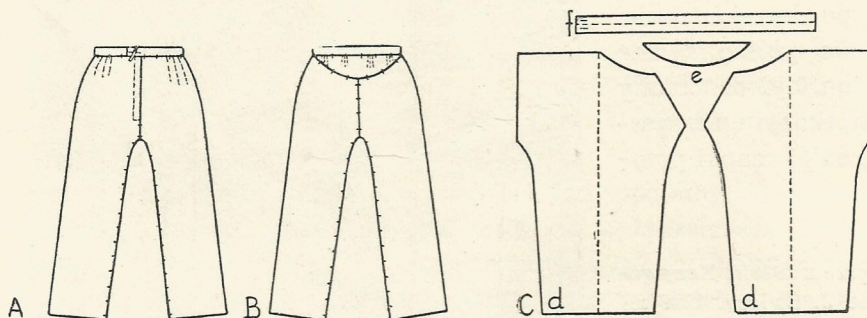
Przód i tył koszuli przyszywano do przyramki i wszywano stojący lub wyłożony kołnierz (szer. 10—11 cm.) Szerokie rękawy były u dołu marszczone i wszyte w mankiety. Pod pachy wszywano kwadratowe kawałki płótna zwane *cwikle*. Koszule spinało u szyi czerwoną lub niebie-

Ryc. 8. Koszula męska A—przód, B—tył, C—części kroju, d—płat przedni, e—płat tylni, f—karczek, g—rękaw, h—mankiety rękawa, i—podpasze, j—kołnierz, k—płat naszyty z przodu. Zaliszcze, pow. Włodawa 1956 nr inw. 2181. Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego. Podziałka 1:30.

ską tasiemką z lnianych nici zwaną *kuśnik* lub *żytką*. Mankiety zapinano na białe lub kolorowe guziczki.

Około 1910 r. szyto koszule z karczkiem — koszula taka składała się z 4-rech prostokątnych płatów przeznaczonych na przód, tył i rękawy, oraz z 6-ciu mniejszych kawałków płótna tworzących karczek, kołnierz, cwikle i mankiety (ryc. 8).

Koszule świąteczne szyto z lnianego materiału a ozdabiano na kołnierzu i mankietach ręcznym haftem krzyżkowym lub tkanym. Przy rozcięciu przodu koszuli przyszy-

Ryc. 9. Spodnie A—przód, B—tył, C—części kroju, d—krój nogawek, e—wkładka, f—pasek. Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego, nr inw. 2234. Zaliszcze, pow. Włodawa 1956 r. Podziałka 1:30.

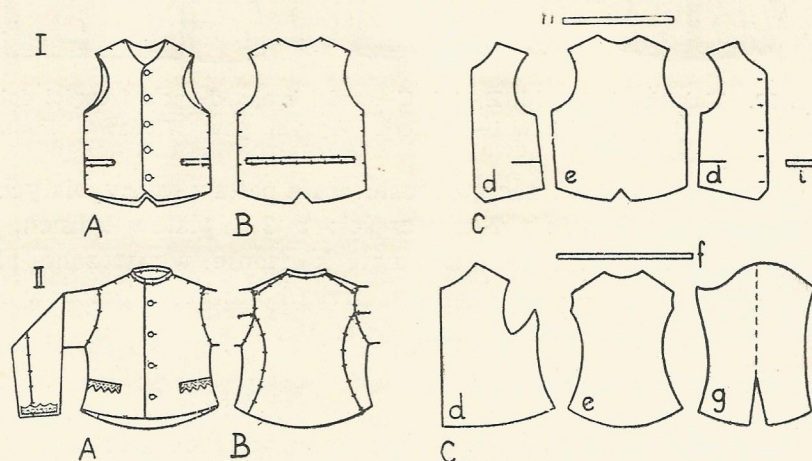
wano wąski pas lnianego płótna z utkanym haftem wybieranym, lub z haftem krzyżkowym. Koszule opasywano krajką czyli *pojasem* (ryc. 7).

Spodnie

Podlasiacy nosili w lecie zgrzebane albo lniane spodnie zwane nogawicami. Sięgały one do kostek a składały się z 4-rech części; z nogawic, paska i wkładki na tył spodni, celem ich rozszerzenia. Spodnie zimowe szyto z szarego samodziału przetkanego wełnianą, czarną i białą nitką na osnowie lnianej, lub kraszono je na kolor czarny. W pasie zapinano spodnie na pętelkę z lnianego sznura, zakończoną drewnianym knebelkiem przszytym do paska po prawej stronie (ryc. 9).

Od 1914 r. szyto spodnie z sukna, jak sukmany. Były to spodnie o angielskim kroju (bryczesy) szersze u kolan a zwężające się do kostek.

Ryc. 10. Okrycia krótkie. I—kamizelka męska, II—żakiet kobiecy. A—z przodu, B—z tyłu, C—części kroju, d—krój płatów przednich, e—plecy, f—kołnierzyk, g—rękaw, h—pasek, i—klapka kieszeni, Horodyszcze, pow. Włodawa, 1945 Podziałka 1:30.

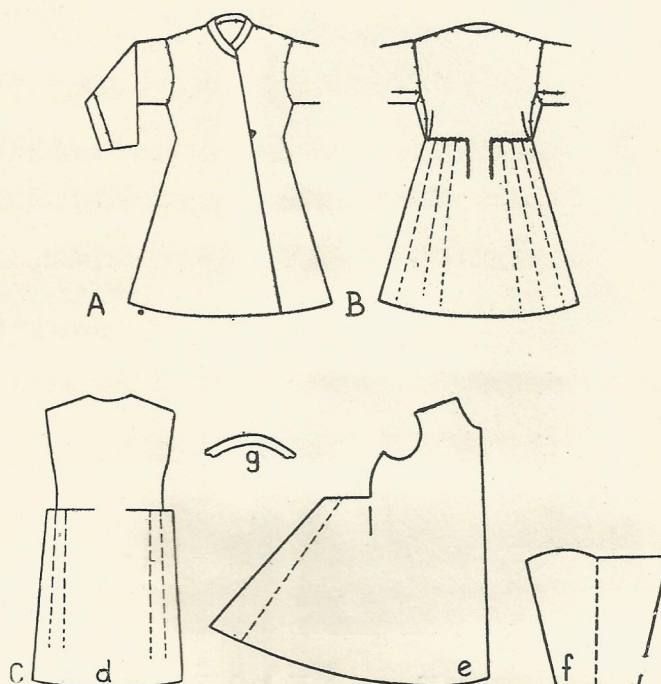
Kamizela

Kamizele pojawiły się na Podlasiu po 1914 r. Szyto je z różnych tkanin w kolorze brązowym, czarnym lub szarym. Kamizele zimowe szyto z sukna samodziałowego, ciemno-brązowego a podszywano grubym płótnem lub suknem samodziałowym. W tyle kamizeli był pasek z tego samego materiału co kamizela. Kamizele zapinano na guziki, posiadały one dwie kieszenie (ryc. 10).

Sukmana

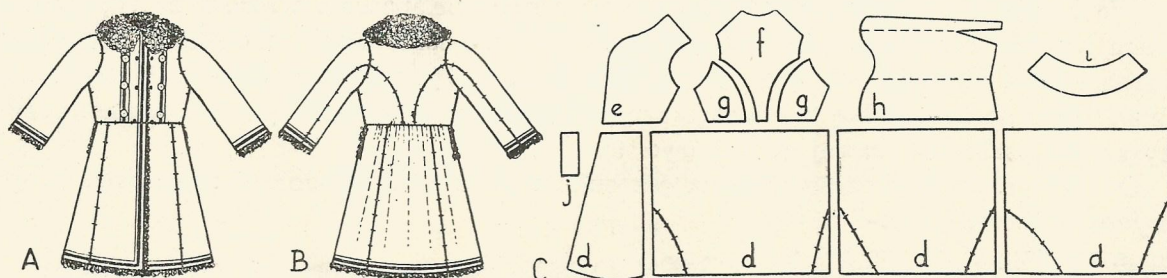
Podlaską sukmanę zwaną *sukman*, o jednakowym kroju i kolorze nosili mężczyźni i kobiety. Materiał na sukmany wyrabiano w domu z wełny owczej. Było to sukno brązowe, folowane w pobliskich młynach.

Krój sukmany składał się z płata tylnego i dwu przednich, zeszytych na ramionach i po bokach. Tylony płat rozcinano w pasie po obu stronach, zostawiając po środku miejsce nie rozcięte, szerokości 10 cm. Do

Ryc. 11. Sukmana zwana *sukman*. A—przód, B—tył, C—części kroju, d—tył (plecy), e—przód i poły, f—rękaw, g—kołnierz. Okopy, pow. Chełm, 1956.

rozciętych miejsc wsuwano górną część tylnego płata i boczne przednie odcinki ułożone w zakładki. W ten sposób sukmana miała po obu stronach po trzy fałdy z ostro rysującymi się brzegami. Przy szyi doszywano wąski kołnierz. W tylnym płacie sukna zdobiono w pasie rozcięcia czerwonym i niebieskim sznurkiem. Zdobił on również brzegi głuchych kieszeni, przód, kołnierz i dolny brzeg rękawów (ryc. 11).

Ryc. 12. Kozuch, A—przód, B—tył, C—części kroju, d—poła i części dolne, e—krój przodu, f-g—plecy h—rękaw i—kołnierz. Wyrzki, pow. Włodawa. Podziałka 1:30.

Z końcem XIX w. zaczęto nosić szare palta z wełny białych owiec, zwane *paltonami*. Krój palta składał się z 7-miu części: z 2-u płatów tylnich, 2-u przednich, 2-u na rękawy i z kołnierza. Palto miało dwie kieszenie wpuszczone pionowo do przednich płatów, lub poziomo — poniżej pasa. Brzeg kołnierza i przodów obszywano czarną tasiemką. Palto zapinano na czarne guziki (ryc. 14).

Kozuch

Podlaskie kozuchy starego typu przetrwały do pierwszej wojny światowej. Na jeden kozuch brano 6—7 skór baranich. Skóry wyprawiano w domu na białą, a po dłuższym noszeniu farbowano je na żółto. W tym celu używano farby w postaci kostek, które skrobano, mieszano z lnianym olejem z dodatkiem żółtka i taką farbą malowano kozuch pędzlem. Kozuch był obcisły do pasa, a opadał szerokimi fałdami poniżej kolan, składał się z 12-tu części a zapinał się na 3 pętelki skórzane. Brzegi i kieszenie kozucha lamowano czarnym, skórzanym paskiem. Barani kołnierz opadał aż na ramiona.

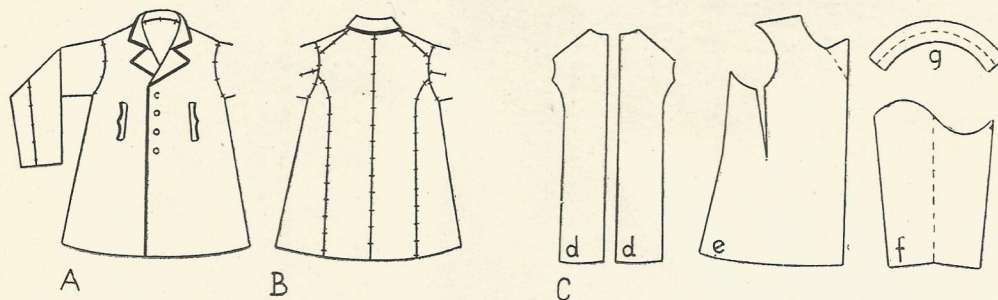

13. a i b. Kozuch. Zaliszcze, pow. Włodawa. [Fot. J. Świeży 1951.

Kożuchy zdobiono drobnymi sukiennymi kwadracikami, zwanymi *muchy*.

W pierwszych latach XX w. kupowano kożuchy gotowe na jarmarkach; uważano je za trwalsze i „przystojniejsze” a zwano *krymurami*.

Krymury były długie do kostek lub krótkie do kolan. Wyrabiano je w Kurowie i w Garbowie w powiecie puławskim.

Ryc. 14. Sukmana zw. *palton*, A—przód, B—tył, C—części kroju, d—plecy, e—poły, f—rękaw, g—kołnierz. Horodyszcze, powiat Włodawa, 1956 r. Podziałka 1:30.

Pasy

W Chełmskiem i w okolicach Włodawy mężczyźni opasywali się w czasie pracy lnianym sznurem lub skórzanym pasem zwanym *paprucho*, zapinanym na klamrę. Pas miał kieszonkę *kalitę* zapinaną na mosiężny guzik; na wąskim rzemyku zwisał kozik.

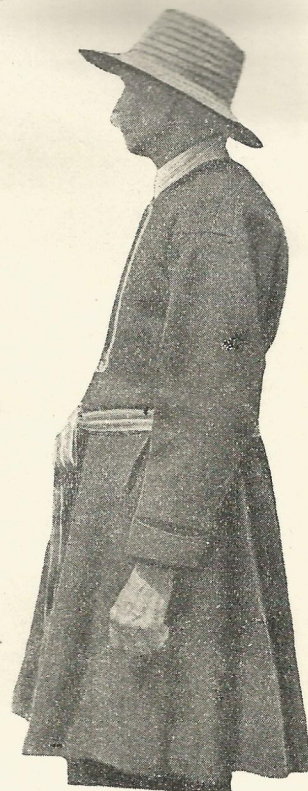
Na pozostałych terenach w powiecie radzyńskim i karczewskim opasywano się krajką; w powiecie włodawskim, białskim a później chełmskim — *pojasem*. Krajka była w różnych kolorach. Pojas w kolorze czerwono-pomarańczowym. Krajkę tkano przeważnie z nici lnianych w równoległe, barwne, węższe i szersze pasy; pojas tkano z nici wełnianych w kolorze pomarańczowo-czerwonym. Nazwa pojas była powszechna (ryc. 7, 15). Pojasy i krajki były długie do 3-ch metrów, szerokie do 8 cm. Opasywano się nimi dwukrotnie i wiązano w kokardę na przodzie lub na lewym boku, szczególnie w dni świąteczne. Na weselach pojas był niezbędny.

Nakrycia głowy

Letnim nakryciem głowy Podlasiaka był słomiany kapelusz z żytniej słomy, własnej roboty. Główkę kapelusza opasywano czarną lub czerwoną wstążką szerokości 4 cm. Kawaler przypinał po lewej stronie główki kokardę i spinał ją broszką kupowaną na straganach. Wysokość główki kapelusza słomianego wynosiła 7 cm. Szerokość skrzydeł czyli kani 8 cm.

W okolicach Włodawy i Międzyrzecza kapelusze słomiane opasywano *życzką* lub włosianym pasem tkanym przez młodych chłopców na małym warsztaciku. Pasek taki nazywano *kitajką*, tkano go z ciemnego włosia końskiego i białych nici.

Czapki rogatywki czyli rogatki szyto z sukna jak na sukmany, w powiecie chełmskim ciemno-brązowe z wierzchem czworograniastym, obszyte czerwonym sznurkiem, a w powiatach: białskim, włodawskim, radzyńskim i parczewskim — sznurkiem niebieskim. Końce rogów czapki wykańczano *kistkami* odpowiadającymi kolorem sznurkowi naszytemu na rogatywce. W gminie Krzywowierzby kistki na rogach czapki były białe. Otok rogatywki

Ryc. 15. Męski ubiór z ok. 1910 r. Szóstka pow, Radzyń. Fot. J. Świeży 1936.

obszywano czarnym barankiem, rogatywkę świąteczną białym suknem Namiejsce zarzuconych rogatywek weszły czarne czapki z dziobem, zwane *kuczmy* lub *szybki*. W Radzyńskim zwano je *kupą*.

Ryc. 16. Kapelusz słomiany z około 1939. r. Huszcza, pow. Biała Podlaska. Fot. J. Świeży 1939.

W ostatnich latach XIX w. zaczęto nosić w powiatach: bialskim, radzyńskim i parczewskim granatowe czapki sukienne z daszkiem, t. zw. *maciejówki*. Rozpowszechniły się one po 1905 r.

Obuwie

Od najdawniejszych czasów noszono na Podlasiu charakterystyczne łąpcie plecione z lipowego, brzoźowego lub wiązowego łyka ciętego w paski. Sięgały one poniżej kostek. Brzegi łąpci miały plecione uszy przez które przeciągano lniane lub konopne sznury zwane *wercie* lub *zawłoczki*. Okręcano nimi nogi do wysokości kolan (ryc. 7). łąpcie miały podeszwy z drzewa dębowego lub plecione z grubego konopnego sznura. Do łąpci używano lnianych onuc. Były to długie szerokie taśmy, którymi owijano stopy i nogi do kolan. Onuce na nogach były okręcane sznurem łąpci. Ten archaiczny sposób obuwania nóg obowiązywał również w obrzędach weselnych; do ślubu szedł pan młody również w łąpciach. Dziś ludność chodzi w długich butach wykonanych przez miejscowych szewców.

Ryc. 17. Odzież podróżna z pocz. XX wieku. Wiryki, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1954

Rękawice, laski, torby

Rękawice szyto ze starej sukmany a wierzch obszywano owczą skórą. Zwykle rękawica na lewą rękę była z jednym palcem, prawa miała cztery palce; choć najczęściej szyto obie rękawice z jednym palcem. Dłoń była z sukna a wewnątrz z baraniego kozucha.

Wybierając się w dalszą drogę Podlasiak zabierał z sobą laskę. Laski leszczynowe z wygiętą rączką były własnej roboty. Nie były one okute, w zimie jednak wbijano w dolny koniec gwóźdź dla łatwiejszego utrzymania się na lodzie. Takie laski nazywano *dziadek*. Były też laski leszczynowe, zakończone u dołu metalową obrączką *rychewką*.

W dalszą drogę nieodzowne też były torby. Płaskie prostokątne torby szyto z lnianego płótna. Płótno szerokości 40 cm. składano we dwoje i krótsze boki zszywano. Górny bok szerszy był otwarty, lecz nie posiadał klapy. Torby noszono na sznurku lub na lnianym pasku. W pole słu-

Ryc. 18. Kobięcy ubiór z około 1913 r. Szóstka, pow. Radzyń Podlaski. Fot. J. Świeży 1936.

żyły kobiałki zwane *koszil* plecione z kory brzozonej. Składały się z dwóch części wsuwanych jedna w drugą (dł. 25 cm., szer. 8 cm., wys. 24 cm.). Większe kobiałki plecione z kory dębowej (dł. 42 cm., szer. 14 cm., wys. 23 cm.) miały nakrywki o większych wymiarach tak, że bez trudu można było je zamknąć (ryc. 19).

Oprócz kobiałki zabierano do żniw baryłkę na wodę zwaną *bokło*. Baryłka zwiisała z ramienia na sznurku, była zwykle napełniona zimną wodą. (ryc. 19, 60).

Ryc. 19. Odzież podróżna z pocz. XX wieku. Wyrki, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży 1954.

Rozdział VI

OGÓLNY OPIS PODLASKIEGO STROJU KOBIECEGO

Na omawianym terenie występują trzy odmiany ubioru kobiecego, które szeregiem szczegółów odróżniają się od siebie. Różnice te można zauważyć tylko w ubiorach kobiecych (ryc. 20, 21, 22 oraz mapa 2).

Najdłużej zachował się kobiecy ubiór włodawski i on też najwięcej odróżniał się od pozostałych. Ubiór ten składa się z lnianej koszuli o kroju przyramkowym, spodnicy zwanej *fartuchem* lub *chwartuchem* z lnianego bielonego płótna, zdobionej haftem tkanym na warsztacie (ryc. 22).

Ryc. 20. Strój podlaski odmiana nadbużańska. Ze zbiorów Muzeum w Lublinie. Fot. J. Urbanowicz, 1958 r.

Ryc. 21. Strój podlaski odmiana radezyńska. Ze zbiorów Muzeum w Lublinie. Fot. J. Urbanowicz, 1958 r.

Około 1900 r. pojawiły się spódnice *kratówki* (ryc. 25, 26). W dni świąteczne, przeważnie w dni chłodne i zimowe noszono *burki* wełniane zdobione u dołu haftem zwanym *przetykanki* (ryc. 24, 28, 30).

Sukmana zwana *sukman* nie różniła się niczym od sukmany męskiej. Także kozuch obcisły do pasa, opadał szerokimi fałdami do pół łydek (ryc. 12, 13). W pierwszych latach XX wieku pojawiły się żakiety z samodziałowego sukna (ryc. 10. II).

Od najdawniejszych czasów chusta zwana *płatem* lub *rańtuchem* okrywała głowę i ramiona. Ubiorem głowy kobiety zamężnej była charakterystyczna na tym terenie *kimbałka*, *łęka* czyli drewniana obręcz, którą podkładano pod rozczesane włosy a nakrywano zawijką zwaną *rucznikiem* (ryc. 47).

Podlasianki nosiły podobnie jak mężczyźni łapcie, a później czarne skórzane trzewiki.

Ryc. 22. Strój podlaski odmiana włodawska. Dziewczęta w lnianych ubiorach z 1925. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży 1939.

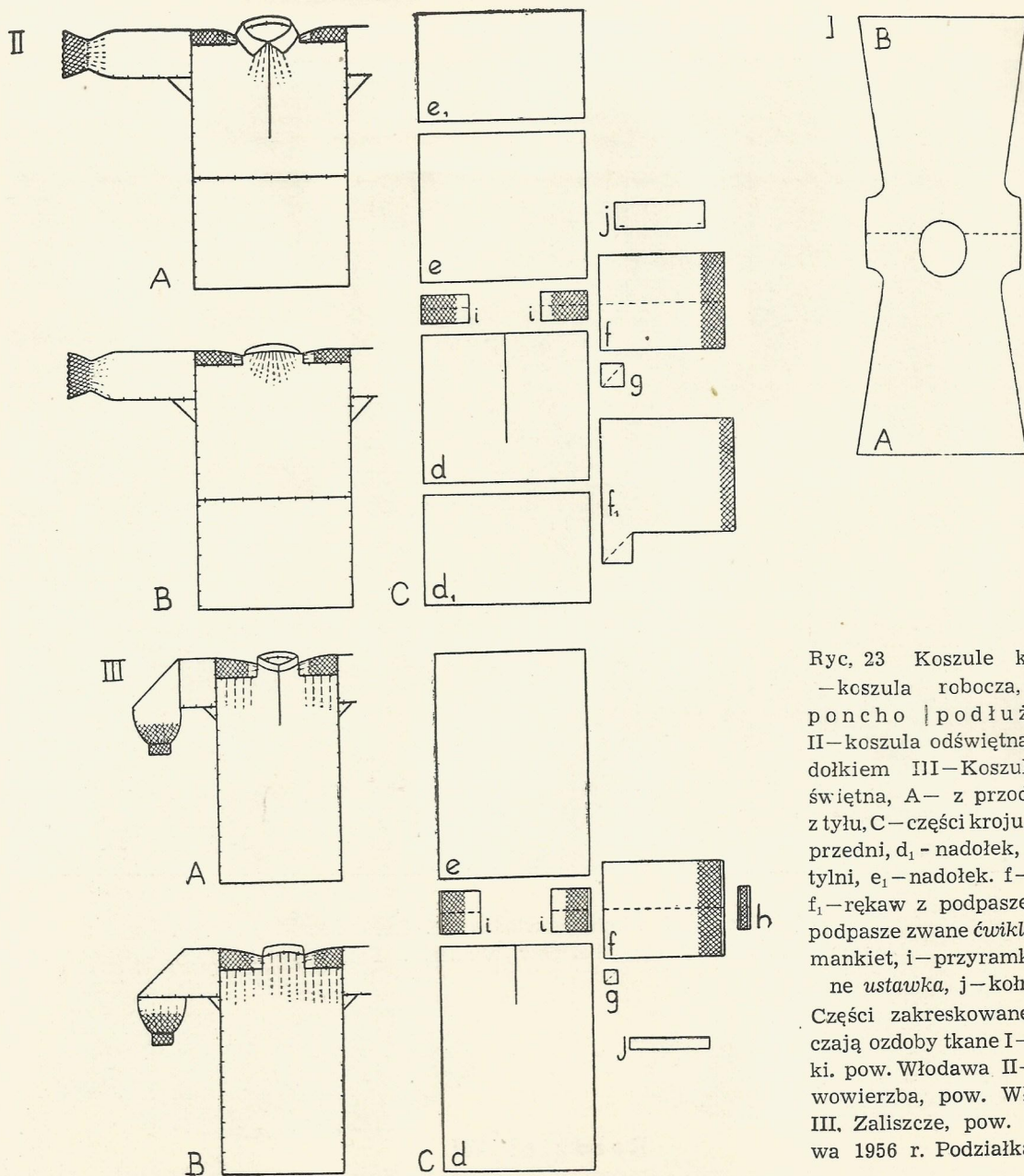
Rozdział VII

SZCZEGÓŁOWY OPIS PODLASKIEGO STROJU KOBIECEGO

Koszula

Kobiece koszule o kroju przyramkowym szyto z prostokątnych kawałków lnianego płótna, tylko wtoki wszywane pod pachami miały kształt kwadratów (ryc. 23). Koszula miała wywinięty kołnierz szer. 10 cm wiązany u szyi *życzką*, *kuśnikiem* lub *kuśnilem*. Rękawy wykańczały mankiety w formie falbanki ozdobionej haftem (ryc. 54). Przyramki łączące płat przedni z tylnym ozdabiano haftem *wybieranym*, (ryc. 55, 56). Niekiedy rękawy koszuli krojono razem z wtokami czyli cwiklami. Koszula

codzienna była bez falbanek u rękawów (ryc. 16) i miała niski stojący kołnierz (4 cm.) zapinany na 2—3 szklane guziki kolorowe i mankiety u rękawów. Koszule robocze krojono z jednego płata lnianego płótna (dł. 182 cm., szer. 67 cm.), złożonego we dwoje; w środku złożonego płótna wycinano otwór na głowę.

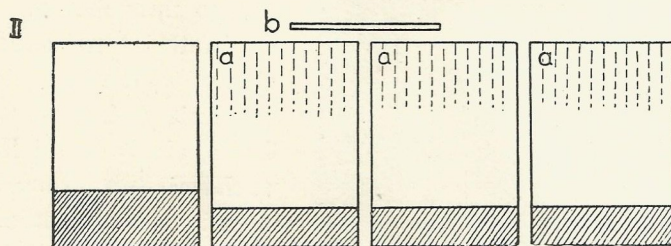
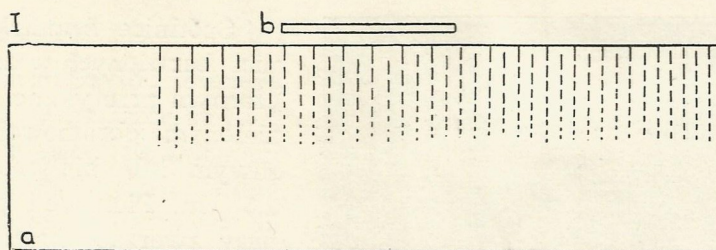

Ryc. 23 Koszule kobiece.
 —koszula robocza, kroju poncho | podłużnego
 II—koszula odświętna z nadółkiem III—Koszula odświętna, A— z przodu B— z tyłu, C—części kroju, d—płat przedni, d₁—nadółek, e—płat tylni, e₁—nadółek. f—rękaw f₁—rękaw z podpaszem, g—podpasze zwane *ćwiklem*, h—mankiet, i—przyramki, zwane *ustawka*, j—kołnierz.
 Części zakreskowane oznaczają ozdoby tkane I—Wyryki. pow. Włodawa II—Krzywierzba, pow. Włodawa, III, Zaliszcze, pow. Włodawa 1956 r. Podziałka 1:30.

Spódnica

Lniane spódnice zwano *fartuchami* lub *chwartuchami*. We Włodawskim były one marszczone w pasie. Spódnica składała się z 4-ch brytów czyli pólek (dł. 80 cm., szer. 53 cm., przedni bryt szer. 58 cm.) i sięgała do kostek. Dolny brzeg spódnicy zdobiono haftem t. j. *przetykankami* tkanymi na warsztacie. Był to pas ozdobny na przednim płacie szer. 22 cm. a na pozostałych 18—19 cm. (ryc. 22, 24).

Barwne spódnice wełniane czyli *burki* były również długie w jednolitych kolorach:

Ryc. 24. Kroje spódnic I—krój spódnicy zwanej *burką*, II—krój spódnicy lnianej — *chwartucha* V. I—Dołhobrody, II—Krzywowierzba, pow. Włodawa. Podziałka 1 : 20.

zielone, czerwone, pomarańczowe, lila, szare. *Burka* składała się z 4-ch brytów (szer. 65 cm.); przedni przeznaczony na przód spódnicy był jak przy lnianych — gładki. Jedynie po bokach miał 3—4 zmarszczenia. Trzy bryty marszczono w trwałe, ostre fałdy czyli plisy. Przód był u dołu ozdobiony przetykankami (ryc. 28, 30).

Ryc. 25. Lniana spódnica *kratówka* z około 1915 r.
J. Świeży 1955.

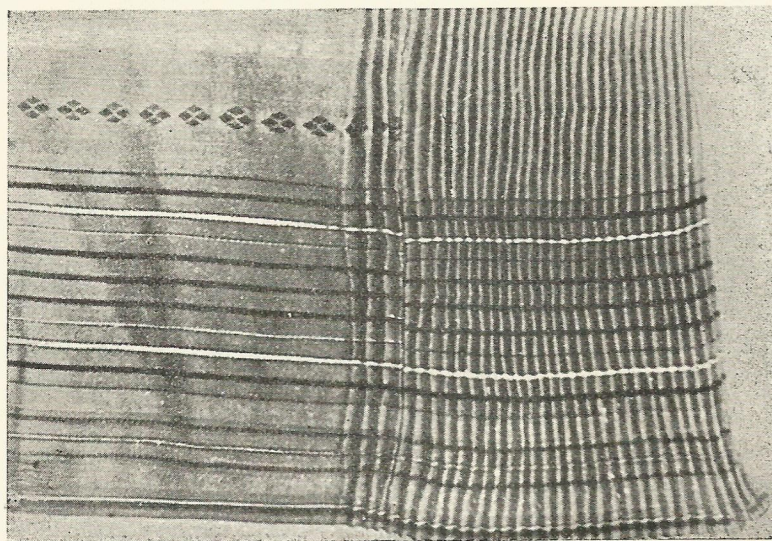

Ryc. 26. Lniana spódnica *kratówka*, Kodoniec,
pow. Parczew. Fot. J. Świeży 1955.

Ryc. 27. Kobięcy ubiór odświętny z początku XX w. Dolhobrody, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1953.

Spódnice bez słupków i ścieżek, tkane w wąskie pionowe pasy powtarzające się rytmicznie marszczono w równych odstępach zostawiając gładki przód spódnicy bez zmarszczeń. Dolny brzeg wełnianej spódnicy obszywano ciemno-granatową lub czerwoną szczoteczką przyszytą do dolnego brzegu. Świąteczne *pichule* zdobiono u dołu wstążeczkami, koronką i krepinką.

Ryc. 28. Fragment *burki*. Krzywierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1939.

Spódnice *kratówki* tkano z lnianych nici barwionych w domu. Kraty z tłem czarnym przetykano nićmi białymi lub zielonymi obramowanymi kolorem brązowym lub białym. Kraty były szer. 2,5 cm. Pionowe i poziome niebieskie pasy tworzące kratę przetykano białą i zieloną nicią. Były one różnorodne, każda bowiem kobieta tkła według swego upodobania.

Materiał na spódnice nadbużańskie tkano w barwne pionowe pasy. Powszecznie spódnice takie zwano *randakami*, ale lniane i konopne zwano *fartuchami* lub *chwartuchami*. Spódnice wełnianą tkaną na osnowie lnianej nazywano *pichulą* lub *pychulą* a także *burką*. W gminie Szóstka w powiecie radzyńskim spódnice tkane w pasy nazywano *robak*. Materiał na takie spódnice był jednolity. Były one długie do 80 cm. a szerokie do 3 m. Utkane ścieżki układano obok siebie, aby tworzyły jednolite tło, słupki chowano do wnętrza fałdów. Tak ułożony materiał wszywano do troczka spódnicy, a przód zostawiano bez zmarszczeń. Gdy kobieta ubrana w taką spódnice szła, fałdy spódnicy rozchylały się i tło ze słupkami znajdującymi się wewnątrz fałdów raz się ukazywało, to znów chowało.

Tuż u brzegu spódnicy naszywano żółtą krepinkę, wyżej wszywano zielony materiał z chustki drukowanej w kwiaty t. j. plisę szer. 6,5 cm. Nad tym naszywano liliową, różową, lub zieloną wstążeczkę białą koronkę (ryc. 27).

Zapaska

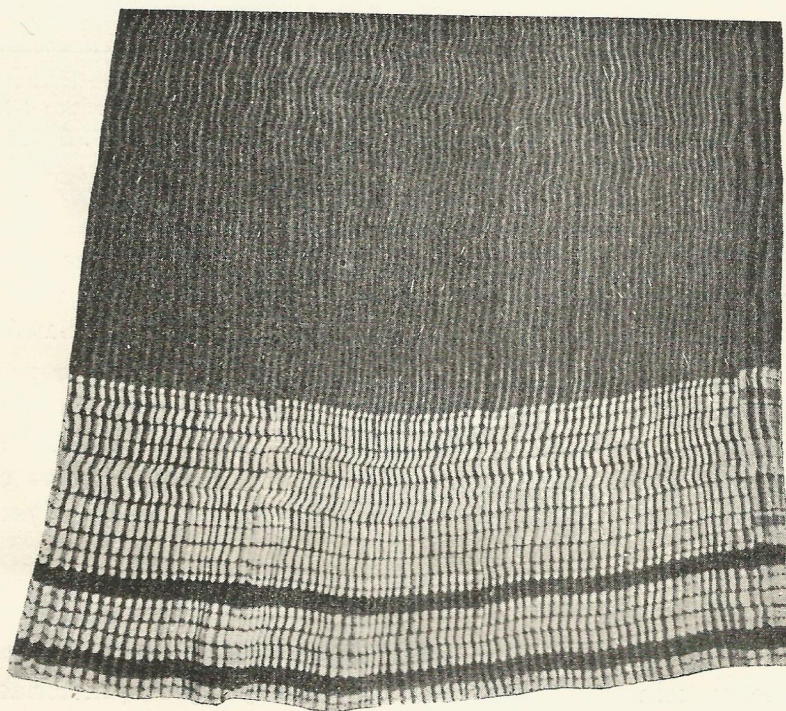
Włodawskie zapaski szyto z lnianego bielonego płótna (dł. 70 cm., szer. 60 cm.). Były i szersze składające się z dwóch pólek. Zapaski zdobiono u dołu haftem wybieranym a węższe marszczono po bokach w 3—4 zakładki. Zapaski nakrywały lniane spódnice i wełniane burki (ryc. 22).

Zapaski nadbużańskie występują w dwóch odmianach: dawne zapaski tkano w wąskie pionowe pasy; późniejsze (w pierwszych latach XX w.) tkano w poziome pasy, kontrastujące z pionowymi pasami na spódnicy. Zapaski w poziome pasy, (szerokości 68 cm. dł. 73 cm.) tkano na tle niebieskim, granatowym lub zielonym. Brzeg takiej zapaski obszywano koronką i czerwoną i żółtą krepinką. Materiał na zapaski tkano z cienkiej „kupczej” wełny (Tabl. I).

Na południowym i północnym zachodzie powiatu radzyńskiego tkano materiały na zapaski i spódnice w wąskie barwne pasy pod wpływem tkanin lubartowskich i łukowskich (Tabl. II, ryc. 53).

Ryc. 29. Kobięcy ubiór z pocz. XX wieku Dołhobrody, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży 1953.

Ryc. 30. Burka zielona z 1880, Krzywowierzba, pow. Włodawa. Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego Nr inw. 914 Fot. J. Urbanowicz 1956.

Sukmana, żakiet

Krój sukmany kobiecej nie różnił się od sukmany męskiej. Sukmanę zwaną *sukman* zdobiono wełnianym, czerwonym, niebieskim lub zielonym sznurkiem. Ozdoby biegły wzdłuż kołnierza, przodu, mankietów i długich kieszeni. Jeżeli sukman miał *karwasze*, wówczas obszywano go odmiennym kolorem sznurka niż karwasze.

Ryc. 31. Kobieta w sukmanie z początku XX wieku.
Wyryki, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży 1953 r.

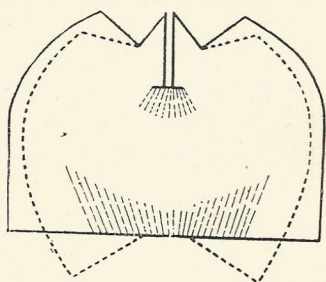
W gminie Szóstka w powiecie radzyńskim sukmanę nazywano *meksykanką*; zdobiono ją kuśnikiem tj. czerwoną i zieloną krepinką obszytą wzdłuż szwów na plecach, przodach i mankietach rękawów. Dolne brzegi kieszeni i rękawów ozdobiła niebieska lamówka.

Około 1916 r. pojawiły się żakiety szyte z ciemno-brązowej wełny. Kieszenie i brzegi rękawów zdobiono czarną aplikacją z satyny, wycinaną w zęby a stebnowaną białą lub jaskrawą żółtą nicią. Żakiet był wcięty w pasie a przedni i dolny brzeg oraz brzegi rękawów miał obszyty czarną tasiemką. Na plecach dwa czarne guziki w pasie akcentowały talię i rozchodzące się ku dołowi fałdy. W Horodyszczu w powiecie włodawskim żakiet był krótki (ryc 10. II).

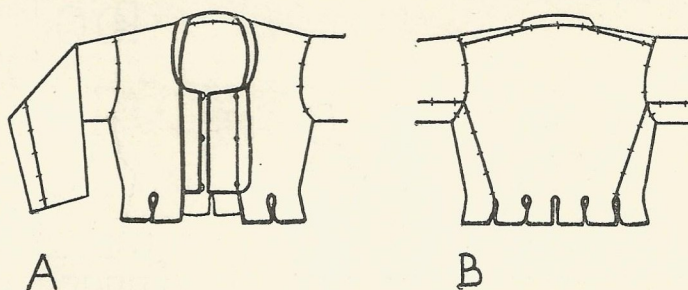
Kabat

W połowie XIX w. noszono kabaty. Kabat składał się z 6-ciu części: dwu przodów, pleców, kołnierza i dwu rękawów. Kabaty szyto z materiału samodziałowego w kolorze

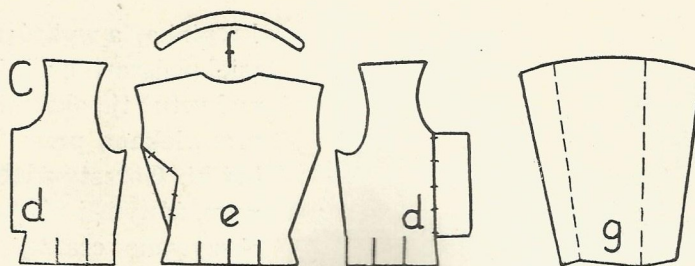
ciemno-brązowym jak sukmany; posiadał 10—12 klap czyli taszek opadających na biodra. Przód kabata w kształcie trapezu zwanego *serce* zapinano na haftki. Brzegi i kołnierz obszywano plecionym niebieskim sznurkiem a w Zabłociu — pomarańczowym (ryc. 34). Z biegiem czasu wzbogacano kabaty kolorowymi wełnianymi sznurkami i stebnówkami.

Ryc. 32. Krój czepka zwanego kapturem. Skala 1:10.
Porównaj z planszą I.

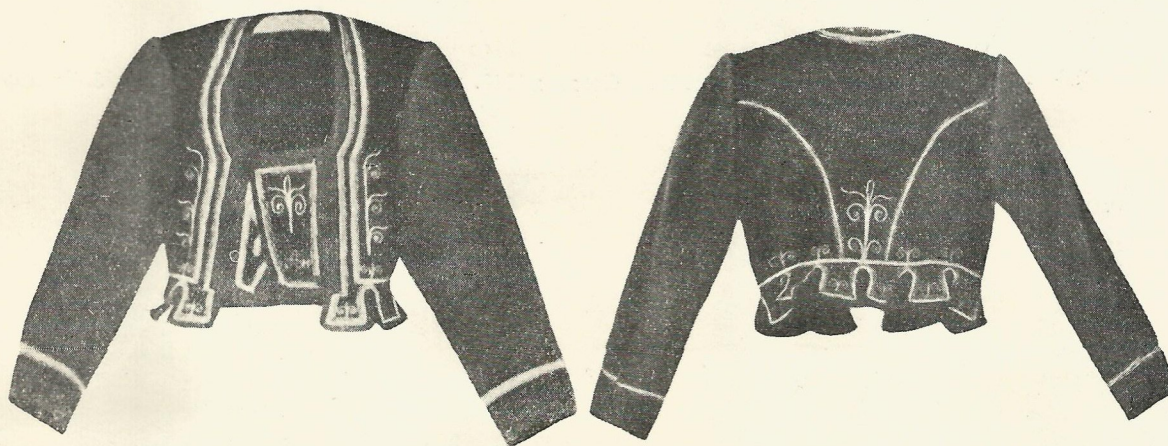

Ryc. 33. Kabat kobiety z 1865 roku
A — z przodu, B — z tyłu, C — części kroju:
d — przody, e — plecy, f — kołnierz, g — rękaw.
Wyryki, pow. Włodawa. Podziałka 1:20.

Wzdłuż szwów i taszek naszywano niebieski i żółty sznurek. Serce zdobiono stebnowanym ornamentem w kolorze żółtym.

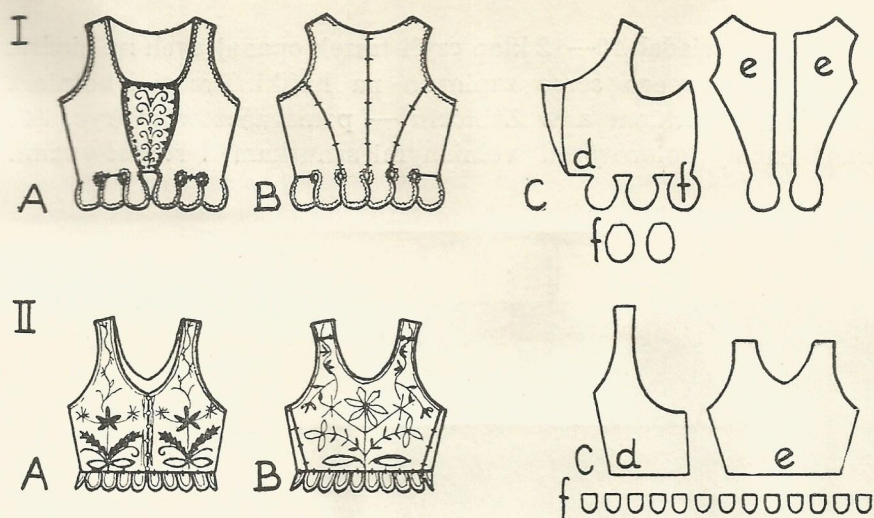
Bogate kobiety zdobiły kabaty około 1900 r. srebrną i złotą nitką (ryc. 34). W powiecie karczewskim, włodawskim i radzyńskim kabatów nie noszono.

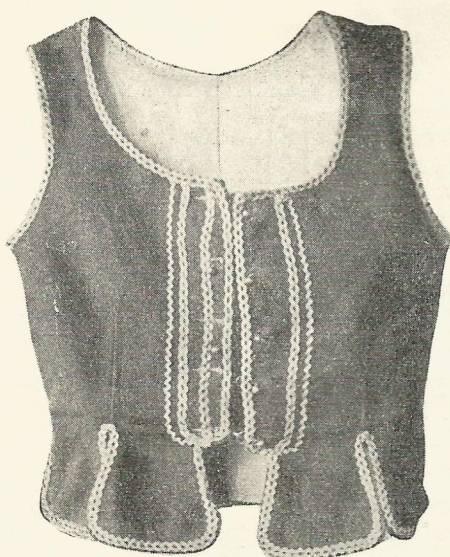
Ryc. 34. Kabat kobiety. Sobibór, pow. Włodawa. Reprodukacja z wydawnictwa „Przemysł Ludowy powiatu włodawskiego” 1930 t. II. str. 93.

Gorset

Gorsety podlaskie są podobne w kroju do kabata. Gorset składał się z 8-miu kawałków materiału tj. czarnej satyny. Przód gorsetu t. zw. *serce* zdobiono ornamentem stebnowanym żółtą nitką. Po środku ornamentu umieszczano 5 żółtych guzików, po bokach przyszywano guziki czerwone. Boczne brzegi serca obszywano żółtą i czerwoną

Ryc. 35. Gorsety I—Gorset dawnego typu z ok. 1900 r. II—Gorset z 1951, A—przód, B—tył, C—część skroju, d—przód, e—tył, f—taszki doszywane. I—Zabłocie, pow. Biała Podlaska, ze zbiorów Muzeum Lubelskiego nr inw. E. 33(3) UL. II—Wiryki, pow. Włodawa. Podziałka 1:20.

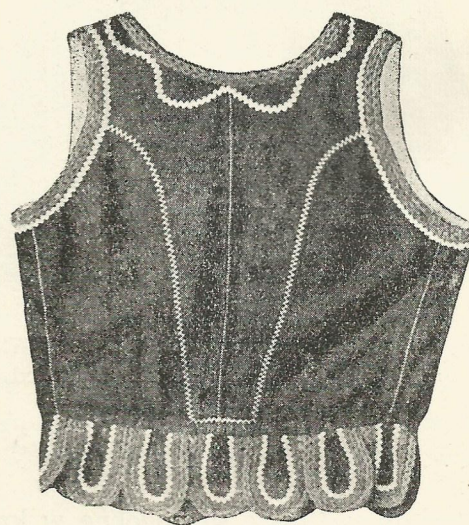
krepinką, a wykroj i taszki zieloną (ryc. 35, Tabl I). Gorset miał podszewkę z lnianego płótna. Gorsety z granatowego welwetu tj. aksamitu sznurowano czerwoną tasiemką przewlekaną przez haftki, a w pasie zapinano go na 2 haftki. Gorsety zdobiono haftem łańcuszkowym w zielonym, żółtym i różowym kolorze. Brzegi gorsetu i taszek obszywano czarną tasiemką a stebnowano żółtą nitką. Cekiny, srebrny szych i perełki wzbogacały gorset.

W powiecie radzyńskim sztyto ok. 1874 r. gorsety z ciemno-granatowego sukna na lnianej podszewce a zapinano na kuliste stalowe guziki. Gorsety ozdabiano czerwoną krepinką. W gminie Zahajki sznurowano gorsety czerwoną tasiemką i zdobiono żółtą i czerwoną krepinką (ryc. 36, 37).

Ryc. 36. Gorset z 1910. r. Szóstka, p. Radzyń Podl. Fot. J. Świeży

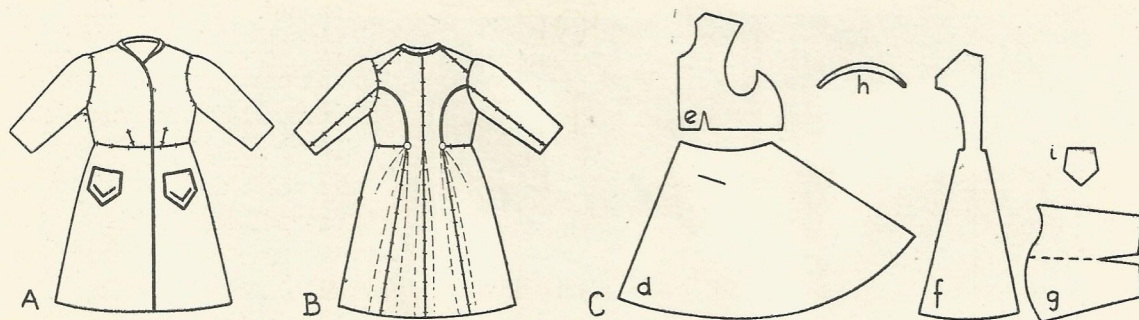
Ryc. 37. Gorset z 1928 r. przód. Kwasówka, pow. Radzyń. Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego. Nr. inw. 54/Dep. Fot. J. Świeży 1954.

Ryc. 38. Gorset z 1928 r. tył. Kwasówka pow. Radzyń. Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego. Nr. inw. 54/Dep. J. Świeży 1954.

Czamarka

W północno-wschodniej części powiatu radzyńskiego we wsiach: Zahajki, Drelów, Kwasówka, Łużki, Żerocin, Żelizna, kobiety nosiły w dni świąteczne szare czyli siwe lub brązowo szare czyli ryże czamarki. Po 1875 r. siwe czamarki zaczęły zanikać i dziś po nich nie ma śladu.

Ryc. 39. Czamarka z 1800 r. A—przód. B—tył, C—części kroju, d—poła i część tyłu, e—przód, f—plecy i części dolne tyłu, g—rękaw, h—kołnierz, i—kieszeń. Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego, nr inw. 2282. Łużki, pow. Radzyń, 1936. Podziałka 1:30.

Czamarki siwe miały kołnierz, rękawy, kieszenie i szwy na plecach obszyte czarną tasiemką. Z tyłu, pośrodku, były 2 białe guziki lub różyczki z czerwonej wstążki. Czamarkę ryżą obszywano czarną tasiemką, którą imitowano kieszenie. W tyle od pasa rozchodziły się ku dołowi 3 naszytka. Brzegi czarnej czamarki obszywano czerwoną tasiemką. Imitacje kieszeni zdobiły 3 małe guziczki (ryc. 39, 40).

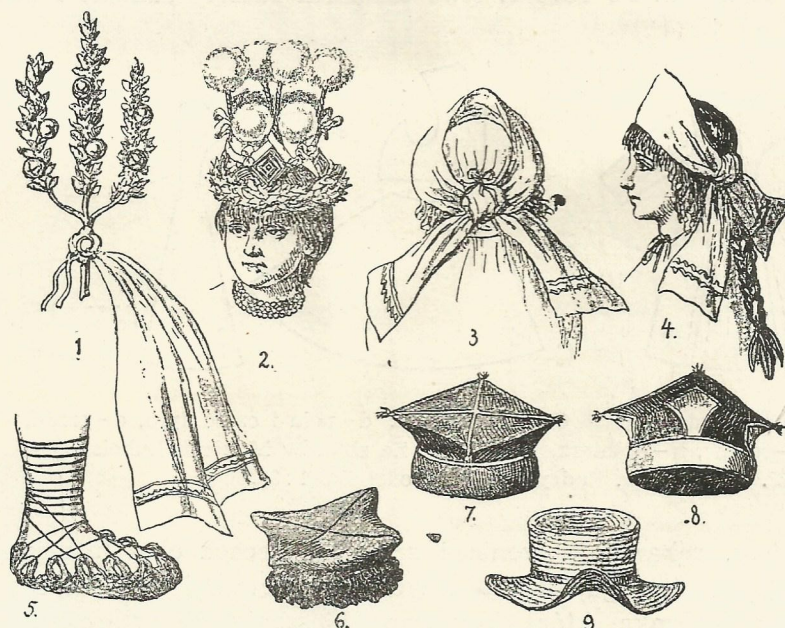

Ryc. 40. Czamarka z 1800 r. Łużki pow. Radzyń. Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego, nr inw. 2283. Fot. J. Świeży, 1958 r.

Kożuch

Podlasianki zameżne nosiły w zimie przeważnie kożuchy. Najstarsze kożuchy były obcisłe do pasa i opadały szerokimi fałdami do połowy łydek. Kożuch ozdabiano w pasie naszytymi małymi kwadracikami skóry czerwonymi obok czarnych. W tyle kożucha między fałdami załamywały się ku dołowi. Barani kołnierz nakrywał ramiona.

Późniejsze kozuchy były białe lub żółte. Również obcisłe w pasie opadały z tyłu w szerokich fałdach. Górna część kozucha składała się z 8-miu części: dwu przodów, trójczęściowych pleców, dwu rękawów i kołnierza. Dolna część kozucha składała się z dwu

Ryc. 41. Części ubioru z 1869. 1. Laska weselna marszałka trzymana przez chorążego. 2. Wieniec starościny weselnej. 3-4. rusznyk. 5. Postoły tj. łapcie z tyka. 6-8. Czapki z brunatnego sukna, sznurkami czerwonymi ozdobione. 9. Kapelusz słomiany. — O. Kolberg, Chełmskie. Kraków. 1890 r. str. 56.

Ryc. 43. Ubiór głowy panny młodej z 1869 r. wg. Z. Glogera, Ochody weselne na Podlasiu, str. 269.

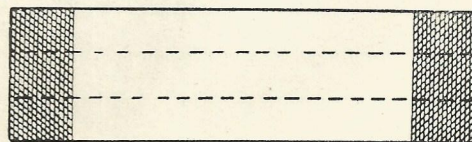
nie marszczonych przodów i części tylnej gęsto marszczonej. Brzegi kozucha zdobiło baranie runo. Kozuch zapinano na 4 guziki za pomocą skórzanych pętelek. Na przodzie po obu stronach zapięcia do pasa naszywano czarne i niebieskie tasiemki. W pasie naszywano również niebieską tasiemkę. Klapy kieszeni obszywano tasiemką czarną, a brzegi rękawów — niebieską. Na przodzie przyszywano 3 duże guziki. Rozłożysty kołnierz barani spływał na ramiona (ryc. 12).

Żółte kozuchy baranie, długie do kostek, kupowano na jarmarkach.

Nakrycie głowy

Do najstarszych nakryć głowy należał płat tj. lniana chusta (dł. 3,5 m, szer. 86 cm). Płat składano wzdłuż i nakładano na głowę w ten sposób, że z lewej strony spadał do kolan, drugą częścią okręcano szyję a pozostały koniec zwisał po prawej stronie. Kobieta zamężna nakładała na głowę *kimbałkę*. Była to obręcz z leszczyny lub włókien lnu, obszyta płótnem w formie wałka, przez który wsuwano włosy. Czoło zasłaniała grzywka (ryc. 47, 48).

Obręcz czyli kimbałka znajdująca się pod włosami była przewiązana sznurkiem do rozczesanych włosów i nakryta siatkowym czepkiem. Kimbałkę z czepkiem obramowała okrajka. W tyle głowy wiązano muszkę a końce okrajki z zakończonymi włóczkowymi kiściami luźno opadały na plecy (ryc. 44).

Ryc. 42. Zawijka chustka zwana też ręcznikiem. Część zakreskowana oznacza tkane ozdoby. Wyryki, p. Włodawa.

Zawijkę zdobiono haftem wybieranym tkanym na warsztacie; składano ją wzdłuż we troje, otaczano głowę i wiązano w muszkę. Końce zawijki zdobione haftem opadały na ramiona. Górny brzeg zawijki przypinano u czoła szpilką do okrajki znajdującej się na otoczku kimbałki i w ten sposób tworzyły się z przodu dwa różki (ryc. 50).

Ryc. 44. Kobięcy ubiór głowy z 1910 r. Krzywowierzba pow. Włodawa. Fot. J. Świeży 1939.,

Niekiedy kobiety obwiązywały policzki drugą zawijką niezdobioną, przeciągały ją pod brodę a końce wiązały u góry nakrycia głowy (ryc. 44). Dziewczęta nakładały na głowę białe, lniane chustki a w dni świąteczne lub na zabawę otaczały głowę zawijką. Końce zawijki opadały na ramiona i w czasie tańca fruwały (ryc. 41, 4).

Panna młoda miała również zawijkę pokrytą kokardami z barwnych wstążek opadających na plecy (ryc. 43, 49). Druhny stroiły głowę jak panna młoda lecz mniejszą ilością kokard i bez długich wstążek.

Starościna czyli *swacha* nakładała na głowę wianek z żywych lub sztucznych kwiatów, wstążek i pawich piór. Wianek przypinała do kimbałki; podstawę wianka otaczała marszczoną czerwoną wstążką. Na rusztowaniu z drutu lub drewnianych listewek umieszczano kwiaty i kokardy z czerwonych szerokich wstążek. Górną część wianka zdobiły

Ryc. 45. Starościna. Krzywowierzba, pow. Włodawa, Fot. J. Świeży 1952.

pawie pióra (ryc. 45).

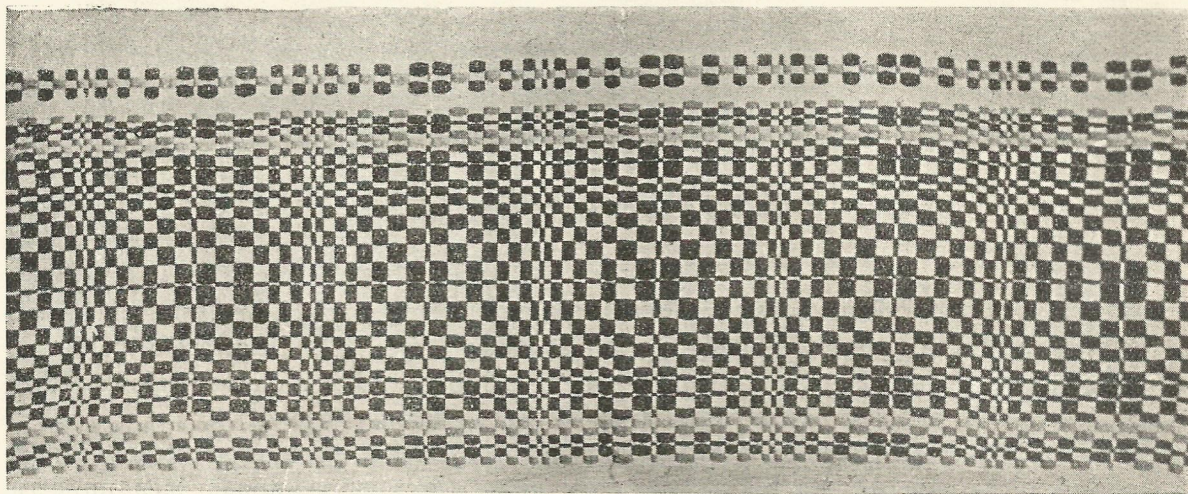
Według O. Kolberga wieniec starościny w Chełmskiem miał u podstawy wianek pleciony z barwinku i białego pierza. Powyżej umieszczano 4 kwadraty plecione z kolorowej włóczki, niekiedy ze złotym galonikiem. Powyżej dodawano 8 pęków białego puchu umocowanego na szczecinie, owiniętych czerwonymi wstążeczkami i skrawkami słomy (ryc. 41, 2).

Porównując ten wieniec sprzed 90 laty z wieniem starościny przedstawionym na ryc. 45 widzimy poważne zmiany w formie i w materiale, jakiego obecnie używa się na wieńce. Z biegiem lat nastąpiła poważna deformacja kształtów, która często jest formą schyłkową. Współczesny stos kwiatów i wstążek osadzony na głowie starościny tylko swą bezkształtną, w pion ułożoną masą przypomina trochę dawny strój głowy ułożony w rytmiczne piętra kwiatów.

Nakryciem głowy kobiet z okolic nadbużańskich był *kaptur* (ryc. 51). Włosy chowano pod kaptur, poczym nakładano na nie kimbałkę, (ryc. 47, 48) tak że czubek włosów znajdował się nad czołem a zwisające włosy

rozdzielano na dwie połowy przez środek głowy i owijano na kimbałkę. Dopiero na tak ukrytą pod włosami kimbałkę nakładano od czoła kaptur wycięty w ząb (ryc. 51). Kaptury szyto z jedwabiu lub perkalu w kolorze pąsowym a zdobiono złotym i srebrnym szyschem. W czasie żałoby noszono kaptury zielone lub niebieskie.

We wsiach położonych nad Bugiem od Kobylan ku Serpelicom, na południe po Nossów a na wschód od Rokitna i Dobrynia kobiety nakrywały kimbałkę czepek tiulowym a następnie barwną, drukowaną w kwiaty chustkę wiązano pod brodą lub w tyle głowy. W okolicach Terespoła czerwoną chustkę składano wzdłuż w kilkoro, opasywano nią głowę i spinano broszką. Końce chustki z frędzlami zwisały po prawej stronie twarzy.

Ryc. 46. Haft *wybirany* w kolorze niebieskim z pocz. XX w. Dołhobrody p. Włodawa. Fot. J. Świeży 1952.

Ryc. 47. *Kimbałka*. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży 1939

Ryc. 48. *Kimbałka* otoczona okrajką. Krzywowierzba, p. Włodawa. Fot. J. Świeży 1939

Ryc. 49. Ubiór głowy panny młodej. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. Świeży 1939

Ryc. 50. Ręcznik uformowany w dwa różki. Krzywowierzba, p. Włodawa. Fot. Świeży 1939

W powiecie radzyńskim nakładano na kimbałkę barwny czepek perkalowy lub satynowy. Brzeg czepka obszywano plisowanym tiulem z naszytą czerwoną krepinką (ryc. 8). Po 1905 r. noszono w powiecie bialskim, radzyńskim i parczewskim tiulowe *półczepki* bez kimbałki, nakrywano je chustkami a spod chustki wysuwano karbowany brzeg półczepka. Półczeppek składał się z trzech części; środkowa nakrywała głowę, pozostałe dwie części wiązano pod brodę a końce rozpościerały się na piersiach (ryc. 53).

Ryc. 51. Kobieta w kapturze z około 1870 r. Dołhobrody, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży 1953.

Panna młoda na rozpuszczonych włosach pośrodku miała przypięty mały wianek ruciany, z którego opadały na plecy dwie białe wstążki. Głowę opasywano karbowaną czerwoną wstążką, układaną na sztywnym papierze. Końce wstążki opadały na plecy, po bokach głowy zatykano małe pęczki ruty⁸ (ryc. 43).

W okolicach Sławatycz i Dołhobrodów panna młoda po ślubie zdejmowała z głowy ruciany wianek i nakrywała głowę czubem. We wsi Wiryki panna młoda szła do ślubu w czubie z przyszytymi marszczonymi wstążkami u górnego brzegu czuba.

Czub składał się z czółka t. j. tekturowej opaski wysokiej ok. 8 cm i obciągniętej czerwoną tkaniną. Na jej powierzchni umieszczano koła tekturowe pokryte wstążkami w formie gwiazdy w kole; w środku takiej gwiazdy umieszczano broszkę z kolorowym szkiełkiem. Wstążki formujące gwiazdy były w kolorach: czerwonym, zielonym i żółtym. Górną część czuba ozdabiano sztucznymi kwiatami, różnobarwne wstążki opadały

zeń na plecy. W Dołhobrodach i wsiach okolicznych w pow. włodawskim swacha nakładała na kimbałkę kaptur. Po prawej stronie kaptura przypinała bukiet ze sztucznych kwiatów. Drużna miała taki sam czub jak panna młoda.

W gminie Zabłocie w powiecie bialskim panna młoda nakładała na głowę czepek zwany *czółko* tj. czółko o brzegu karbowanym obszytym tiulem. Na wierzchu czepka naszywano dwa rzędy wstążek a z tyłu umieszczano sztuczne kwiaty. Między wstążkami nakładano na *czółko* ruciany wianek z białą wstążką.

Dziewczęta nakładały powszechnie na głowę chustki wiązane pod brodą lub w tyle głowy. Tylko od święta nosiły czółka. Także w warkocze wplatały wstążki zwane *ścięgami*.

Obuwie

Codziennym obuwie kobiecym na Podlasiu były łapcie. Wełniane pończochy owijano onułą, nakładano łapcie a sznurem okręcano nogi do kolan. W lecie kobiety chodziły boso. W dni świąteczne wkładały czarne skórzane trzewiki, wiązane życzką lub kuśnikiem.

W powiecie bialskim noszono powszechnie łapcie, ale też i trzewiki na korkach

Tablica II
Okrajki, pojasy i haft na koszuli

z żółtą mosiężną podkówką. W powiatach parczewskim i radzyńskim obok łapci noszono chodaki. Chodaki szyto z sukna ze starej sukmany z podeszwą skórzaną ze starej cholewy. Chodaki były niskie sięgały do kostek, na przodzie przez 2—4 dziurki przewlekano pleciony barwny wełniany sznurek wiązany w kokardę.

Korale

Korale były powszechną ozdobą na Podlasiu; kobiety i dziewczęta nosiły po kilka sznurków szklanych paciorków, błyszczących na przodzie koszuli. Różnobarwne wstążki przyszyte do sznurków z paciorkami wiązano w tyle głowy w kokardę; u dziewcząt końce wstążek opadały na plecy. Mężatki wstążek nie nosiły.

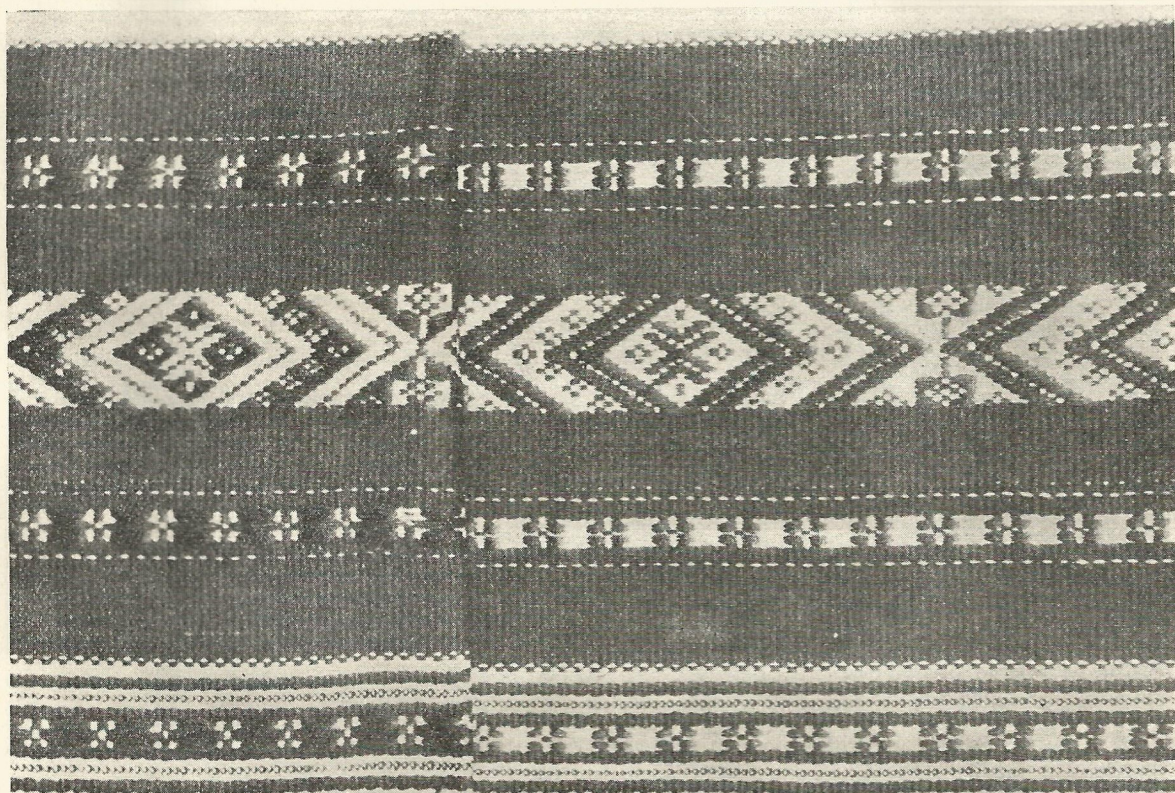
W czasie żałoby nakładano wstążki niebieskie i zielone.

Rozdział VIII

WYTWÓRCY I MATERIAŁY

Na Podlasiu ludność miała w dostatecznej ilości własny surowiec. Tkano więc materiały lniane, konopne i wełniane na ubiory a każda kobieta umiała tkać i szyć koszule, spodnie i kaftany. Natomiast sukmany i kozuchy szyli miejscowi krawcy wiejscy, lub wędrowni krawcy miejscy.

Według informacji krawca wiejskiego Michała Harki z Żukowa, zamieszkałego we wsi Wiryki, krawiec wiejski uczył się szyć sukmany i inne części ubioru od krawców wędrownych. Te przygodne obserwacje uzupełniał u krawców miejscowych. Zwykle miarę brał paskiem rzemiennym od spodni; miejsce miary znaczone na pasku *gliną* t. j. kredą. Po rozmieszczeniu miar na materiale krajano go i szyto w rękach nićmi lnianymi. Pier-

Ryc 52. Prawa i lewa strona haftu wybieranego na zawijce (ręczniku) z około 1910 r. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży 1953.

wszą miarę na sukmanę rozpoczynał krawiec od szerokości pleców mierzonych od ramienia do ramienia. Materiał i pasek składał we dwoje i znaczył miarę kredą.

W Krzywawierzbie szyl sukmany Michał Moniuk. Uszycie sukmany kosztowało 6 złotych t. j. 90 kop. Około 1880 r. w Różance w powiecie włodawskim szyl sukmany Jan Żarczuk i Antoni Dudek, a w Suchawie — Jan Ulenik.

Do tkania haftów używano bawełny w kolorach czerwonym i granatowym. Dla urozmaicenia haftu czerwoną bawełnę barwiono na kolor brunatny, brązowy i ciemnowiśniowy. Kolory te uzyskiwano przez farbowanie czerwonej bawełny w roztworze z szyszek olchowych z dodatkiem zardzewiałego żelaza. Aby uzyskać kolory ciemniejsze dodawano do tego kory dębowej. Do tkania haftów używano także czarnych i granatowych nici⁹.

Rozdział IX

ZDOBINY

Zawijki, koszule, zapaski lniane, spódnice lniane włodawskie wełniane burki zdobiono haftem tkanym na warsztacie. Haft taki miał rozmaite nazwy, *zabor*, *perebor*, *pribor*, lub *wybirany*. Haft ciągły, nie przerywany nazywano *przetykankami*. Zaborami ozdabiano zawijki, rękawy u koszul kobiecych i przyramki a także lniane zapaski (ryc. 22) Lniane włodawskie spódnice i wełniane burki a także *pojasy* ozdabiano przetykankami (Tabl. II) Zabory i przetykanki łączono razem.

Haft podlaski, nadbużański tkano w kolorach: czerwonym, wiśniowym, ciemno brązowym, granatowym z przewijającymi się dla kontrastu, pojedynczymi lub podwójnymi nitkami żółtymi i białymi.

Haft tkany na warsztacie o dwu nicielnicach na splot płócienny wymagał wyboru miejsca w osnowie na motyw haftu. Tkaczka przebierała nici osnowy i stąd powstała nazwa tego haftu. Wybieranie miejsca w osnowie na motyw haftu powoduje to, że haft jest jednostronny, druga strona tkaniny wypełniona jest zwisającym wątkiem, nie splecionym z osnową.

Na warsztacie z większą ilością nicielnic wzór haftu widoczny jest po jednej i po

Ryc. 53. Kobięcy ubiór odświętny Kwasówka, pow. Radzyń Podlaski. Fot. J. Świeży 1953.

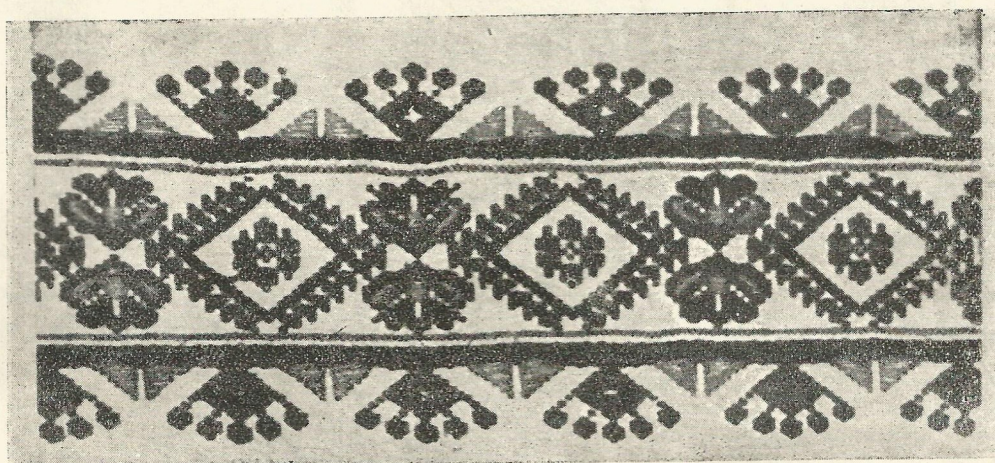
Ryc. 54. Rękaw koszuli z 1980 r. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży 1951.

drugiej stronie tkaniny (ryc. 52). Białe bawełniane koronki i szydełkowe siatki w formie kwadratu (o boku 20 cm) nakrywały kimbałki. Dwa brzegi koronki ściągano nićmi dla nadania jej formy okrągłej.

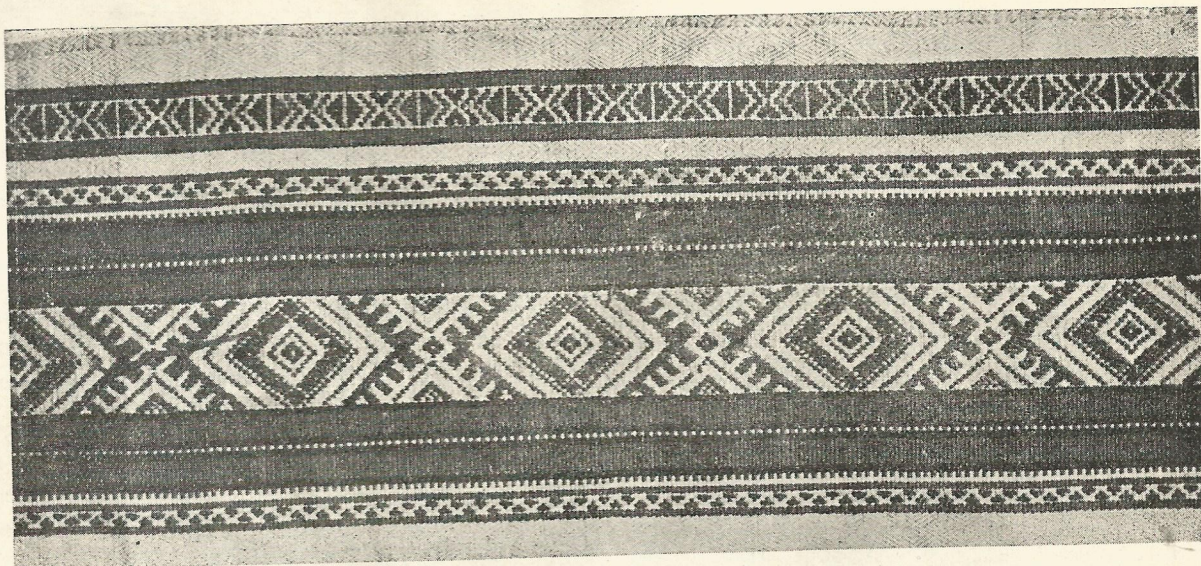
Koronki na obszycie brzegów zapasek nadbużańskich kupowano na straganach lub w sklepach, niekiedy wyrabiano je ręcznie (ryc. 27).

Charakterystyka źródeł

Na ogół literatura etnograficzna poświęcona strojom podlaskim jest fragmentaryczna i odnosi się do połowy XIX w. Do tych należy opis Łukasza Gołębiowskiego za-

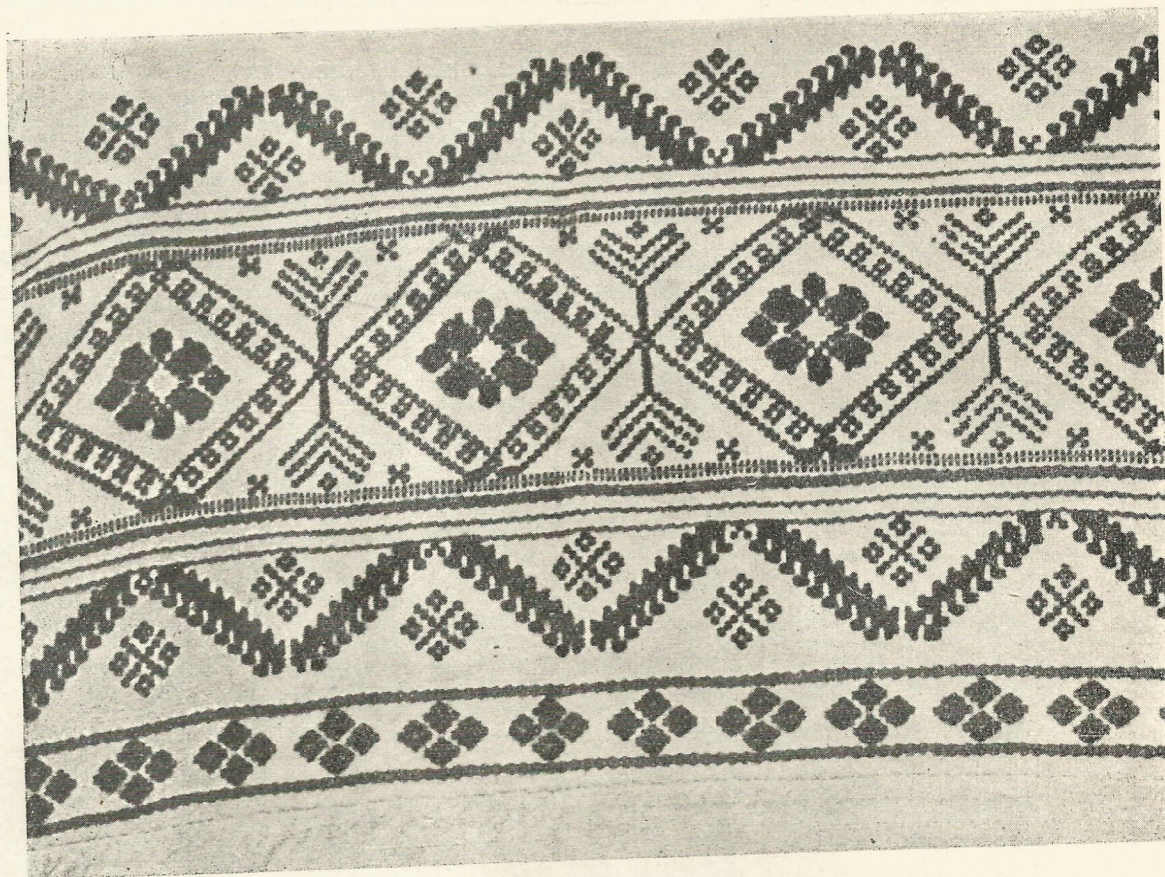
Ryc. 55. Haft wybierany. Dębowa Kłoda, pow. Włodawa. Reprodukacja z wyd. „Przemysł Ludowy pow. włodawskiego”, 1930 r. t. II. str. 221.

Ryc. 56 Fragment haftu tkanego. Dołhobrody pow. Włodawa. Fot. Jan Urbanowicz 1956.

mieszczony w jego „Ludzie” z 1830 r. dotyczący ludowych strojów białskich i radzyńskich. Także L. Kunicki w artykule „Ubiory włościan z okolic Podlasia Nadbużnego” opublikowanym w Tygodniku Ilustrowanym w 1862 r. zamieścił 2 ryciny.

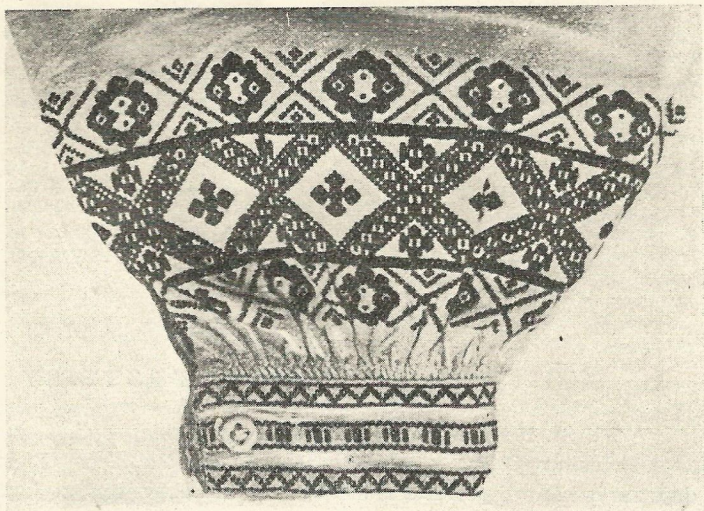
Opis ubiorów podlaskich zawarty w 1-szym i 2-gim tomie dzieła Oskara Kolberga „Chełmskie” zawiera wyżej wymienione pozycje a oprócz tego 4 tablice przedstawiające ubiory z Włodawskiego i Chełmskiego.

Ryc. 57. Fragment haftu wybieranego z lnianej zapaski z 1914 r. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży 1951.

Ryc. 58. Haft wybierany na przyramku
tj. „wstawce” koszuli kobiecej z 1905 r.
Krzywowierzba, pow. Włodawa.
Fot. J. Świeży 1951.

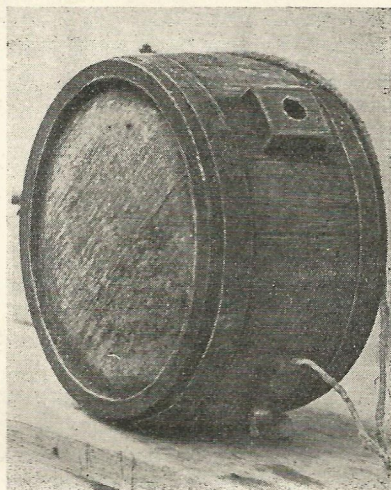
Ryc. 59. Część rękawa koszuli kobiecej z haftem wy-
bieranym z 1900 r. Krzywowierzba, pow. Włodawa.
Fot. J. Świeży 1951.

Fragmentaryczne opisy zamieścił Zygmunt Gloger w „Obchodach weselnych na Podlasiu” w dziele wydanym w 1869 r. Opis jego odnosi się do stroju panny młodej.

Większość materiałów przytoczonych w niniejszej monografii pochodzi z moich własnych badań terenowych przeprowadzanych w latach 1939 i 1952 do 1954. W tym czasie zostały też zakupione poszczególne części stroju ludowego dla Muzeum Lubelskiego. Obecnie Muzeum to posiada pełne stroje z powiatów: włodawskiego, radzyńskiego i bialskiego.

Na podstawie opisu strojów Gołębiowskiego, Kunickiego i Kolberga ustaliłem zasięg stroju włodawskiego z końca XIX w. w południowej części powiatu włodawskiego i północnej części powiatu chełmskiego. Ilustracja grupy włościan reprodukowana w „Chełmskiem” t. II znajduje się również w Wiśle¹⁰.

Ryc. 60. Baryłka t. zw. bokło z pocz. XX w. Wyryki, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży 1951.

PRZYPISY

¹ Wł. St. Reymont — *Z Ziemi Chełmskiej* wyd. Gebethnera i Wolfa, Warszawa 1911.
Bolesław Górny, *Monografia powiatu bialskiego*. Biała Podlaska 1934, Nakładem autora. Autor daje zarys historii powiatu bialskiego a także charakterystykę fizjografii terenu i krótką wzmiankę o ubiorach.

² Józef Olesiejuk, *Monografia północno-wschodniego naroża b. wojew. podlaskiego*. Rękopis. W monografii tej czytamy: „Upadek niepodległości i cała tragedia Narodu Polskiego na przestrzeni niemal półtora wieku, odbiła się w fatalny sposób na strukturze nazwisk omawianego terenu. Proces ruszczenia nazwisk pochodzenia autochtonicznego zapoczątkowany w początkach XIX w. w okresie wzmożonego nasilenia rusyfikacji po upadku powstań narodowych, przybrał charakter administracyjny. Oto w dokładnym spisie ludności po 1863 r. giną całkowicie nazwiska z sufiksem „ski” „cki” i „wicz” nazwiska zaś pochodzenia przezwiskowego zachowane zostaną tylko w 20,5%, pozostała zaś reszta nazwisk ulega całkowitemu zruszczeniu”, w badanych przeze mnie metrykach parafii Drelów z lat 1770—1800 na 232 nazwiska tylko 50 posiada ruską końcówkę „uk” co stanowi zaledwie 21,1%, reszta zaś w wysokości 79,9% to nazwiska pochodzenia przezwiskowego i nazwiska z końcówką „ski”, „cki” i „wicz”. Zbadane zaś metryki trzydziestolecia w sto lat później (1870—1900) wykazują w 79,5% nazwiska ruskie. Proces ten w przeciągu jednego wieku dotyczył zmiany aż 184 nazwisk. Oto przykłady: nazwisko przezwiskowe takie jak Drupało, Hukało, Kowalik, Rabko i inne zostają zmienione na Drupaluk, Hukaluk, Hajczuk, Kowalczuk, Rabczuk itd. Nazwiska zaś z polską końcówką takie jak: Czyżewski, Klimowicz, Mielnicki itd. zostają zmienione na: Czyżuk, Kaliniuk, Milniczuk, itd”.

³ Łukasz Gołębiowski *Lud polski* 1830 r. str. 86.

⁴ L. Kunicki, *Ubiory włościan z okolic Podlasia Nadbużnego* Tygodnik Ilustrowany, Warszawa 1862 r. nr 150, str. 56. Artykuł ilustrowany dwiema rycinami.

⁵ O. Kolberg, *Chełmskie t. I i II* opisy ubiorów poparte 4 tablicami przedstawiającymi ubiory z Włodawskiego i Chełmskiego.

⁶ Ludność Sajówka i Zańkowa w powiecie bialskim pochodzenia holenderskiego spolonizowała się i nosiła takie ubiory jak we wsiach sąsiednich.

⁷ Stanisław Kopczyński w pracy swej *Przemysł ludowy powiatu włodawskiego* wydawnictwo Reprezentacji Towarzystw Przemysłu Ludowego Warszawa 1930, obszernie omawia uprawę lnu, konopi, podaje charakterystykę haftów i ich nazwy. W pracy tej autor powołuje się na J. Wołoską-Dybczyńską i pisze „... przy farbowaniu sztucznymi barwnikami, stosują następujący sposób postępowania. Do gotującej wody wsypują sól i barwnik w proszku. Tego ostatniego daje się do roztworu 1 dkg na 1 motek lnu. Po zagotowaniu się roztworu, przędzę wyjmują i płoczą tylko dwa razy pomimo tego, że woda w dalszym ciągu farbuje. Czasami mocno ufarbowaną przędzę moczą w kwasie kapuścianym”. Z innych sposobów farbowania został zanotowany jeszcze następujący: „Do gotującej się wody wsypują barwnik w proszku, trochę soli (prawdopodobnie dwusiarczku sodu) i w tym roztworze zagotowują przędzę lnianą, bawełnianą lub wełnianą. Po tej czynności przędzę dwukrotnie płoczą w zimnej wodzie i rozwieszają na dworze dla wysuszenia”.

⁸ Pruski (Zygmunt Gloger), *Obchody weselne na Podlasiu*, Kraków 1869 r. str. 336, w tekście 5 drzeworytów i dwie tablice. O ubiorze głowy panny młodej Gloger pisze: „U kmieci w tych okolicach tak ubiera się panna młoda do ślubu: Na środku głowy (ciemienia) do rozpuszczonych włosów przypina się maleńki ruciany wianuszek z wiszącymi w tyle wstęgami, dawniej jedną, dziś dwoma. Głowę do koła opasuje szeroka pokarbowana wstążka mająca także symboliczne znaczenie wieńca. Wstążka ta niby korona naszyta jest niekiedy na papierze, aby się sztywnie trzymała, końce jej spływają z tyłu z wstążkami od wieńca. Po bokach głowy za wstążką zatyka się małe pęczki ruty. Niekiedy środkiem głowy idzie podłużna wstęga, do której wianek się przypina. Wstążki używają barw jasnych np. czerwone, żółte i niebieskie”.

⁹ Patrz przyp. 7

¹⁰ „Wista” t. IV str. 977. „Typy wieśniaków z Orchówka” (powiat włodawski).

LITERATURA

- Baruś Marian — Powiat hrubieszowski — „Wiadomości hrubieszowskie” Hrubieszów 1929.
- Brydzyński Antoni — Wieś Biała pow. Radzyń — Tygodnik Polski 1905.
- Bystroń Jan St. — Wstęp do ludoznawstwa polskiego, Lwów, 1926.
- Chałubińska Aniela — Wilgat Tadeusz — Podział fizjograficzny wojew. lubelskiego. Przewodnik V Ogólnopolskiego Zjazdu P. Tow. Geograf. Lublin 1945.
- Czajewski Wiktor — Byt włościan w guberni siedleckiej, Wisła t. 3, z. 1. s. 8—18, Warszawa 1888.
- Dąbrowski Stanisław — Czapka i kapelusz w Lubelskiem „Lud” t. 8. Lwów 1930.
- Gajek Józef — Instrukcja dla współpracowników Atlasu Polskich Strojów Ludowych, Poznań, 1952.
- Gloger Zygmunt — Geografia historyczna ziem dawnej Polski, Kraków 1900.
- Gloger Zygmunt — Opisy podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy, Warszawa 1903, wyd. Hoesick.
- Kolberg Oskar — Chełmskie, t. I. Kraków 1890 i t. II. Kraków 1891.
- Kolberg Oskar — Lubelskie, część pierwsza, Kraków 1883 i część druga Kraków, 1884.
- Kolberg Oskar — Mazowsze t. III, 1887 i t. V. s. 9. Kraków 1900.
- Łopaciński Hieronim — Ubiory ludowe z okolic Romanowa i Włodawy nad Bugiem, rękopisy — Bibl. Łopacińskiego w Lublinie.
- Miklaszewska Zofia — Kimbałka na Podlasiu. Pamiętnik fizjograficzny t. XXI, Warszawa 1913.
- Modrewska Krystyna — Na ziemiach Jadźwingów, Problemy 1952 nr 2.
- Morozowiczowa Helena — Ubiory ludowe w powiecie lubartowskim, tabl. XVI, 1904, rękopis w Muzeum lubelskim, nr inw. 2425.
- Moszyński Kazimierz — Kultura ludowa Słowian, Kraków 1929.
- Musianowicz Krystyna — Przyczynki do osadnictwa mazurskiego na Podlasiu w w. XII i XIII. Światowid, t. 21, s. 247—278, ilustr. i mapa.
- Pamiętnik Warszawski, t. I, Opis historii Podlasia, Warszawa 1815.
- Pleszczyński Adolf Ks. — Opis historyczno-statystyczny parafii Międzyrzeckiej, W-wa 1911, nakład Polskiego Tow. Krajoznawczego.
- Przeworska Janina — Ubiory Ludowe, W-wa 1954, wyd. CRZZ.
- Sarnecki Wincenty — Obraz stosunków zachodzących między Polską, Litwą i Rosją, Kraków 1869.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego. t. 9. s. 480—483 (Radzyń), t. 10. s. 497—503 (Siedlce).
- Sosnowski Paweł — Geografia Polski w dawnych granicach. W-wa 1918.
- Tatomir Adam W. — Podlasie — Zarys historyczno-krajoznawczy 1954 — maszynopis.
- Tygodnik Ilustrowany — Warszawa, 1863 nr 150, s. 56.
- Tygodnik Ilustrowany — Warszawa 1865 — nr 314.
- Tygodnik Ilustrowany — Warszawa 1867 — nr 417.
- Wawrzyńczyk Alina — Rozwój wielkiej własności na Podlasiu w XV i XVI wieku, Wrocław 1951. Wyd. Tow. Naukowego.
- Wiercieński Henryk — Głos ziemi Chełmskiej z Podlasia, Lublin 1918.
- Wiercieński Henryk — Ziemia Chełmska i Podlasie, W-wa 1919, wyd. Gebethner i Wolf.
- Zajączkowski Stanisław — Najdawniejsze polskie osadnictwo na Podlasiu 1936.
- Zakrzewski Adam — W sprawie Podlasia i Ziemi Chełmskiej, Świat, 1907. nr 3

WYKAZ INFORMATORÓW W TERENIE

Powiat Radzyń Podlaski:

Anna Jachimiukowa z Pereszczówki, zam. w Drelowie

Grzegorz Kowalczyk — lat 100 — wieś Żelizna.

Jan Chodźko — wieś Zahajki.

Władysław Hawryluk — wieś Drelów.

Józef Olesiejuk — wieś Drelów.

Marianna Opalko lat 73 — wieś Drelów.

Dominika Sieczko — wieś Drelów.

Marta Melaniuk — wieś Drelów

Janina Grabowska — wieś Kwasówka.

Maria Jedynak — wieś Kwasówka.

Grzegorz Chwaluczyk — wieś Drelów.

Tadeusz Grabowski — wieś Kwasówka.

Tacjana Karpińska (zamężna Gruszka) — wieś Drelów.

Antonina Musiałowicz — wieś Biała, k/Radzynia Podlaskiego.

wieś Szóstka, nazwiska nie notowane.

Powiat Parczew:

Konstanty Chomicz — wieś Jabłoń.

Władysław Daszczyk w. Żmiarki-Dębowa Kłoda.

Anastazja Hać — wieś Kodeniec.

Wojnowa (Tarnawa) p-ta Sosnowice.

Powiat Włodawa:

Marianna Stupak — wieś Krzywowierzba.

Jan Moniuk — wieś Krzywowierzba.

Katarzyna Moniukowa — wieś Krzywowierzba.

Maria Moszczyńska — wieś Krzywowierzba.

Wiktoria Moniakówna — wieś Krzywowierzba.

Eufinia Fidler — wieś Wiryki.

Katarzyna Trociuk — wieś Wiryki.

Jan Torbic, syn Mikołaja — wieś Wiryki.

Michał Harko — wieś Wiryki.

Kazimierz Omelczuk — wieś Wiryki.

Antoni Demczuk — wieś Wiryki.

Jan Hoszczaruk — wieś Wiryki.

Zofia Tymoszyk — wieś Dołhobrody.

Anastazja Pawluk — wieś Dołhobrody.

Eudoksja Matczuk (92 lata) — wieś Dołhobrody.

Maria Czuryłowicz — wieś Dołhobrody.

Józefa Welik (lat 80) — wieś Horodyszcze.

Piotr Fronczak — wieś Horodyszcze.

Karol Litwin — wieś Horodyszcze.

Dymitry Klimowicz — wieś Horodyszcze.

Powiat Biała Podlaska:

Genowefa Przekorzyńska — Konstantynów.

Edward Kibort — Janów Podlaski.

Elżbieta Katarczuk — wieś Norblin.

Piotr Czyżewski — Witulin.

Julia Świrczyńska (lat 90) — wieś Tucza.

Jan Trębicki — wieś Huszcza.

Marianna Hołownia (lat 90) — wieś Huszcza.

Teresa Olczak (lat 76) — wieś Zalesie.

Zofia Siluk (lat 70) — wieś Zalesie.

Franciszek Iwaniuk — wieś Kobylany.

Panasiuk (lat 72) — wieś Kobylany.

Tadeusz Szkodziński — wieś Liszna.

Katarzyna Lewczuk — wieś Międzyzyleś.

Maria Kozak — wieś Międzyzyleś.

Maria Dadejówna — b. instruktorka kursu kroju w Zabłociu.

SPIS ILUSTRACJI

- Ryc. 1. Gospodarz w czapce „baraniej” z pocz. XX w. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży 1939.
- Ryc. 2. Ubiory chłopów z Podlasia Nadbużnego. Rys. Kostrzewski wg szkicu L. Kunickiego. Tygodnik Ilustrowany Warszawski, 1862 nr 150.
- Ryc. 3. Chłop z Podlasia południowego — Tygodnik Ilustrowany Warszawski 1867 nr 425.
- Ryc. 4. Żebraczka z Podlasia południowego — Tygodnik Ilustrowany Warszawski 1867 nr 425.
- Ryc. 5. Ubiory chłopskie z Podlasia Nadbużnego. Rys. Kostrzewski wg szkicu L. Kunickiego — Tygodnik Ilustrowany Warszawski, 1862 nr 150.
- Ryc. 6. Chłopi od Sawina, Tarnowa, Chutcza i okolicy z lat 1869—70. 1. Ubiór na dni chłodne. 2. Ubiór żebraczkii. 3. Ubranie zimowe. 4. Ubiór letni dziecka. 5. Ubranie letnie. 6. Ubranie robocze letnie. 7—8. Ubranie zimowe robocze. 9. Ubiór ślubny pana młodego. O. Kolberg, Chełmskie, Kraków 1890 str. 46.
- Ryc. 7. Chłop w lnianym ubiorze z 1928 r. Krzywowierzba, pow. Włodawa, Fot. J. Świeży, 1939.
- Ryc. 8. Koszuła męska. A — przód, B — tył, C — części kroju, d — płat przedni, e — płat tylni, f — karczek, g — rękaw, h — mankiet rękawa, i — podpasze, j — kołnierz, k — płat naszyty z przodu. Zaliszcze, pow. Włodawa 1956, nr inw. 2182. Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego. Podziałka 1:30.
- Ryc. 9. Spodnie. A — przód, B — tył, C — części kroju, d — krój nogawek, e — wkładka, f — pasek. Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego, nr inw. 2234. Zaliszcze, pow. Włodawa 1956 r. Podziałka 1:30.
- Ryc. 10. Okrycia krótkie. I. — kamizelka męska, II. — żakiet kobiecy. A — z przodu, B — z tyłu, C — części kroju d — krój płatów przednich, e — plecy, f — kołnierz, g — rękaw, h — pasek, i — klapka kieszeni, Horodyszcze, pow. Włodawa, 1945. Podziałka 1:30.
- Ryc. 11. Sukmana zwana — *sukman*. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — tył (plecy), e — przód i poły, f — rękaw, g — kołnierz. Okopy, powiat, Chełm. 1956 r. Podziałka 1:30.
- Ryc. 12. Kozuch. A — przód, B — tył, C — części kroju: d — poła i części dolne, e — krój przodu f — g — plecy. h — rękaw, i kołnierz, pow. Włodawa, wieś Zaliszcze. Podziałka 1:30.
- Ryc. 13. a. i b. Kozuch. Zaliszcze, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1951.
- Ryc. 14. Sukmana zw. *palton*. A — przód, B — tył, C — części kroju, d — plecy, e — poły, f — rękaw, g — kołnierz. Horodyszcze, pow. Włodawa, 1956 r. Podziałka 1:30.
- Ryc. 15. Męski ubiór z ok. 1910 r. Szóstka. pow. Radzyń. Fot. J. Świeży, 1936.
- Ryc. 16. Kapelusz słomiany z około 1939 r. Huszcza, pow. Biała Podlaska. Fot. J. Świeży, 1953.
- Ryc. 17. Odzież podróżna z pocz. XX w. Wiryki, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1954.
- Ryc. 18. Kobiecy ubiór z około 1913 r. Szóstka, pow. Radzyń Podl. Fot. J. Świeży, 1936.
- Ryc. 19. Odzież podróżna z pocz. XX w. tył. Wiryki, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1954.
- Ryc. 20. Strój podlaski odmiana nadbużańska. Ze zbiorów Muzeum w Lublinie. Fot. J. Urbanowicz, 1958 r.
- Ryc. 21. Strój podlaski odmiana radzyńska. Ze zbiorów Muzeum w Lublinie. Fot. J. Urbanowicz, 1958 r.
- Ryc. 22. Strój podlaski odmiana włodawska, Dziewczęta w lnianych ubiorach z 1925 Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1939.
- Ryc. 23. Koszule kobiece. I. — koszula robocza, kroju poncho podłużnego. II. — koszula odświętna, z nadołkiem, III. — koszula odświętna, A — z przodu, B — z tyłu, C — części kroju, d — płat przedni, d¹ — nadołek, e — płat tylni, e¹ — nadołek, f — rękaw, f¹ — rękaw z podpaszem, g — podpasze zw. *cwiklem*, h — mankiet, i — przyramki, zwana *ustawka*, j — kołnierz. Części zakreskowane oznaczają ozdoby tkane. I. — Wiryki, pow. Włodawa, II. Krzywowierzba, pow. Włodawa, III. — Zaliszcze, pow. Włodawa, 1956 r. Podziałka 1:30.
- Ryc. 24. Kroje spódnic I. — krój spódnicy zwanej *burką*, II. — krój spódnicy lnianej — *chwartuch*. I. — Dołhobrody, II. — Krzywowierzba, pow. Włodawa. Podziałka 1:20.
- Ryc. 25. Lniana spódnica *kratówka* z około 1915 r. J. Świeży, 1955.
- Ryc. 26. Lniana spódnica *kratówka*, Kodoniec, pow. Parczew, fot. J. Świeży, 1955.
- Ryc. 27. Kobiecy ubiór odświętny z początkiem XX w. Dołhobrody. pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1953.

- Ryc. 28. Fragment *burki*. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1939.
- Ryc. 29. Kobięcy ubiór z pocz. XX w. Dołhobrody, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1953.
- Ryc. 30. *Burka* zielona z 1880 r. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego nr inw. 914 Fot. J. Urbanowicz, 1956.
- Ryc. 31. Kobięta w sukmanie z początku XX w. Wiryki, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1953, r.
- Ryc. 32. Krój czepka zwanego kapturem. Skala 1:10. (porównaj z tabl. I.).
- Ryc. 33. Kabat kobiecy z 1865 r. A — z przodu, B — z tyłu, C — części kroju: d — przody, e — plecy, f — kołnierz, g — rękaw. Wiryki, pow. Włodawa. Podziałka 1:20.
- Ryc. 34. Kabat kobiecy. Sobibór, pow. Włodawa. Reprodukacja z wydawnictwa „Przemysł Ludowy powiatu włodawskiego”, 1930 t. II. str. 93.
- Ryc. 35. Gorsety. I. — Gorset dawnego typu z ok. 1900 r. II. — gorset z 1951 r. A — przód, B — tył, C — części kroju, d — przód, e — tył, f — taszki doszywane. I. — Zabłocie, pow. Biała Podlaska, ze zbiorów Muzeum Lubelskiego nr inw. E. 33/3/ UL, — II, — Wiryki, pow. Włodawa, Podziałka 1:20.
- Ryc. 36. Gorset z 1910 r. Szóstka, pow. Radzyń Podl. Fot. J. Świeży, 1936.
- Ryc. 37. Gorset z 1928 r. przód. Kwasówka, pow. Radzyń, Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego, Nr inw. 54/Dep. Fot. J. Świeży, 1954.
- Ryc. 38. Gorset z 1928 r. tył. Kwasówka, pow. Radzyń. Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego. Nr inw. 54/Dep. Fot. J. Świeży, 1954.
- Ryc. 39. Czamarka z 1800 r. A — przód, B — tył, C — części kroju, d — poła i część tyłu, e — przód, f — plecy i części dolne tyłu, g — rękaw, h — kołnierz, i — kieszeń. Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego, nr inw. 2283. Łużki, pow. Radzyń, 1956. Podziałka 1:30.
- Ryc. 40. Czamarka z 1800 r. Łużki, pow. Radzyń. Ze zbiorów Muzeum Lubelskiego, nr inw. 2283. Fot. Państwowy Instytut Sztuki, 1958 r.
- Ryc. 41. Części ubioru z 1869. 1. Łaska weselna Marszałka trzymana przez chorążego. 2. Wieniec starościны weselnej. 3—4. *rusznyk*, zawijka. 5. Postoły — tj. łapcie z łyka. 6—8. Czapki z brunatnego sukna, sznurkami czerwonymi ozdobione. 9. Kapelusz słomiany. O Kolberg, Chełmskie. Kraków, 1890. str. 56.
- Ryc. 42. *Zawijka* chustka zwana też *ręcznikiem*. Część zakreskowana oznacza tkane ozdoby. Wiryki pow. Włodawa.
- Ryc. 43. Ubiór głowy panny młodej z 1869 r. wg Z. Glogera. „Obchody weselne na Podlasiu” str. 269.
- Ryc. 44. Kobięcy ubiór głowy z 1910 r. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1939.
- Ryc. 45. Starościna. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży — 1939 r.
- Ryc. 46. Haft *wybierany* w kolorze niebieskim z pocz. XX w. Dołhobrody pow. Włodawa. Fot. J. Świeży 1952.
- Ryc. 47. Kimbałka. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży — 1939 r.
- Ryc. 48. Kimbałka otoczona okrajką. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży — 1939 r.
- Ryc. 49. Ubiór głowy panny młodej. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży — 1939 r.
- Ryc. 50. Ręcznik uformowany w dwa różki Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży — 1939 r.
- Ryc. 51. Kobięta w kapturze z ok. 1870. Dołhobrody, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1953.
- Ryc. 52. Prawa i lewa strona haftu *wybranego* na zawijce (ręczniku) z około 1910 r. Krzywowierzba, pow. Włodawa, Fot. J. Świeży, 1953.
- Ryc. 53. Kobięcy ubiór odświętny. Kwasówka, pow. Radzyń, Podlaski. Fot. J. Świeży, 1953.
- Ryc. 54. Rękaw koszuli z 1880 r. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1951.
- Ryc. 55. Haft *wybierany*. Dębowa Kłoda, pow. Włodawa. Reprodukacja z wyd. „Przemysł Ludowy pow. włodawskiego”, 1950 r. t. II. str. 221.
- Ryc. 56. Fragment haftu tkanego. Dołhobrody pow. Włodawa. Fot. Jan Urbanowicz, 1956.
- Ryc. 57. Fragment haftu *wybranego* z Inianej zapaski z 1914. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1951.
- Ryc. 58. Haft *wybierany* na przyramku tj. *ustawce* koszuli kobiecej z 1905. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1951.
- Ryc. 59. Część rękawa koszuli kobiecej z haftem *wybieranym* z 1900. Krzywowierzba, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1951.
- Ryc. 60. Baryłka t. zw. *bokło* z pocz. XX w., Wiryki, pow. Włodawa. Fot. J. Świeży, 1951.
- Mapa 1. Zasięg ubioru podlaskiego (nadbużańskiego). Rys. Krystyna Woźnińska, 1958 r.
- Mapa 2. Zasięg i zróżnicowanie ubioru podlaskiego (nadbużańskiego). Rys. Krystyna Woźnińska, 1958 r.
- Tablica barwna I. Ubiory podlaskie (nadbużańskie). mal. Jerzy Karolak.
- Tablica barwna II. Raporty tkanin.
- Rysunki wykonała na podstawie materiałów J. Świeżeg — Barbara Jeziorkowska-Kołodziejka.

Резюме

Описанный в настоящем труде крестьянский подлясский (надбужский) наряд был в употреблении у крестьян на восточных рубежах теперешних границ Польши и частично на южных границах географического края, называемого Подляшьем. На этой территории в течение нескольких веков сходились этнические границы поляков, ядзингов, белорусов и русинов. Сегодня эту территорию населяют почти исключительно поляки.

Возникновение на этом пространстве так разнородной в этническом отношении колонизации до некоторой степени повлияло на образование народной культуры Подляшья и между прочим также и наряда, который отличается тут известным разнообразием.

Основным материалом, из которого была шита в Подляшье одежда, приблизительно до конца XIX века, было льняное полотно, из которого приготавливались наряды для мужчин и женщин; только некоторые части одежды, а именно сермяги, шили из шерстяной материи. В другой половине XIX века на упомянутой территории начинают появляться в народной одежде полосатые ткани, употребляемые главным образом на юбки и накидки. Описываемый наряд исчез уже до начала второй мировой войны и в настоящее время уже не встречается. Только некоторые следы его от времени до времени выступают в одеянии пожилых людей.

Мужской наряд. Мужской летний наряд в южном Подляшье состоял из льняной рубашки навывпуск, подиоясанной, (рис. 7), льняных штанов, называемых „ногавицами” (рис. 9) серого, коричневого или чёрного камзола, суконной коричневой сермяги, лаптей из липовой или берёзовой коры и соломенной шляпы (рис. 16). Зимний наряд отличался тем, что штаны носили суконные, бараньи тулупы, шапки „рогатывки” или бараньи. Новоженец на свадьбу одевался в сермягу, охваченную суконным поясом, завязанным бантом с левой стороны, к которой прикреплялось белое полотно, называемое „ручником”. Оно было украшено вышивкой, которую ткала невеста. К бараньей шапке с левой стороны прикреплялся букет из ленточек, обозначавший, что носящий его ещё холост. После брака ручник перекладывался на правую сторону, что свидетельствовало о перемене гражданского состояния. Шаферы и дружки, распорядители свадьбы прицепляли также ручки (завийки), полученные от невесты. Старший распорядитель держал в руке нагайку — отличительный признак его достоинства.

Женский наряд. Ежедневный женский наряд состоял из белой рубашки, льняной юбки сморщенной в талии и белого передника. В нижней части эта одежда была украшена шитьем, тканым на станке. Носили также юбки и передники, тканые в цветные полосы (рис. 18). На ноги женщины одевали чулки и вдобавок обёртывали онучами, на которые раньше в XIX веке накладывали лапти, а теперь ботинки. Голову окрывали льняным платком, накладываемым на т. наз. „кимбалку”, т. е. лёгкий деревянный обруч, или накладывали на обруч цветной чепчик, вырезанный в зубчики на лбе (рис. 47, 48).

Праздничный наряд состоит из корсета, рубашки с украшениями, юбки из самотканного сукна, коричневого кафтана сермяги, а зимой из бараньего тулупа. Праздничный вид костюма особенно подчёркивали шнуры кораллов.

Свой труд о подляском наряде написал автор на основании собственных территориальных исследований, произведенных в 1939 г. и в 1952—1954 гг. В коллекциях Люблинского Музея в Люблине имеются образцы народного костюма, которые тоже были использованы пишущим. Автор принял во внимание в своём труде также материалы, содержащиеся в этнографической литературе.

ПЕРЕЧЕНЬ ИЛЛЮСТРАЦИЙ

- Рис. 1. Хозяин в бараньей шапке начала XX в. Крживовержба, Влодавского повета. Фот. Я. Свежи 1939 г.
- Рис. 2. Одеяния крестьян Надбужского Подляшья. Рис. Костржевски по эскизу Л. Куницкого „Тыгодник Иллюстрованы Варшавски” 1862, № 150.
- Рис. 3. Крестьянин из южного Подляшья. „Тыгодник Иллюстрованы Варшавски”. 1867 № 425.

- Рис. 4. Нищая из южного Подляшья. „Тыгодник Иллюстрованы Варшавски” 1867 № 425.
- Рис. 5. Крестьянские наряды из Надбужского Подляшья. Рис. Костржевски по эскизу Л. Куницкого „Тыгодник Иллюстрованы Варшавски”, 1862, № 150.
- Рис. 6. Крестьяне из Савина, Тарнова, Хутача и окрестностей 1869—1870 г.г. 1. Одежда на холодные дни. 2. Нищенское одеяние. 3. Зимние наряды. 4. Летнее одеяние ребёнка. 5. Летняя одежда. 6. Летняя рабочая одежда. 7—8. Зимняя рабочая одежда. 9. Свадебный наряд молодожёна. О. Кольберг. Холмская земля. Краков 1890 стр. 46.
- Рис. 7. Крестьянин в льняной одежде. 1928 г. Кржиwoвержба, Влодавского уезда, фот. Я. Свежи, 1939.
- Рис. 8. Мужская рубашка. а — передняя сторона, b — задняя сторона, с — части выкройки, d — передняя пола, e — задний клин, f — плечо, g — рукав, h — манжет рукава, i — подмышечная часть, j — воротник, k — лоскут, нашитый спереди. Залище, Влодавского уезда, 1956, № инвентаря 2182. Из коллекции Люблинского Музея. Масштаб 1:30.
- Рис. 9. Штаны. а — спереди, b — сзади, с — часть выкройки, d — выкройка штанины, e — вкладка, f — пояс. Из коллекции Люблинского Музея, № инвентаря 2234. Залище, Влодавского уезда, 1956 г. Масштаб 1:30.
- Рис. 10. Короткая одежда. I. камзол, II. жакет. а — вид спереди, b — сзади, с — части выкройки, d — выкройка передней части, e — спина, f — воротник, g — рукав, h — пояс, i — лацкан кармана, Городище, Влодавского уезда, 1945. Масштаб 1:30.
- Рис. 11. Сермяга, называемая — сукман. а — передняя часть, b — задняя часть, с — часть выкройки, d — задняя часть (спина), e — передняя и полы, f — рукав, g — воротник. Окопы, Холмского уезда. 1956 г. Масштаб 1:30.
- Рис. 12. Тулуп. а — передняя часть b — задняя часть, с — часть выкройки, d — пола и нижние части, e — выкройка передней части. f, g — спина, h — рукав, i — воротник. Влодавский уезд, деревня Залище. Масштаб 1:30.
- Рис. 13. а и b. Тулуп. Залище, Влодавского уезда. фот. Я. Свежи, 1951.
- Рис. 14. Сермяга, называемая — пальтон. а — передняя часть, b — задняя, с — часть выкройки, d — плечи, e — полы, f — рукав, g — воротник. Городище. Влодавского уезда, 1956 г. Масштаб 1:30.
- Рис. 15. Мужской наряд около 1910 г. Шустка, Радзыньского уезда. Фот. Я. Свежи, 1936 г.
- Рис. 16. Соломенная шляпа около 1939 г. Гуца, уезд Бяла Подляска. Фот. Я. Свежи, 1953 г.
- Рис. 17. Дорожный наряд начала XX в. Передняя часть. Вырыки, Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи. 1954 г.
- Рис. 18. Женский наряд около 1913 г. Шустка, уезд Радзынь Подляски. Фот. Я. Свежи 1936.
- Рис. 19. Дорожный наряд начала XX в. Задняя часть. Вырыки, Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи, 1954 г.
- Рис. 20. Надбужский вариант подляского наряда. Из коллекции Люблинского Музея. Фот. Я. Урбанович, 1958 г.
- Рис. 21. Подляский наряд, Радзинский вариант. Из коллекции Люблинского Музея. Фот. Я. Урбанович, 1958 г.
- Рис. 22. Девушки в льняных костюмах 1925 г. Кржиwoвержба, Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи, 1939 г.
- Рис. 23. Женские рубашки. I. — рабочая рубашка, выкройки продолговатой епанчи. II. — праздничная рубашка, с подолом. III. — праздничная рубашка, а — спереди, b — сзади, с — части выкройки, d — передняя часть, d' — подол, e — задняя часть, e' — подол, f — рукав, f' — рукав с подмышкой, g — подмышечная часть, называемая цвикелем, h — манжет и рукавная вставка, j — воротник. Части заштрихованные обозначают тканые узоры. I Вырыки, Влодавского уезда, II Кржиwoвержба, Влодавского уезда, III Залище, Влодавского уезда. 1956. Масштаб 1:30.
- Рис. 24. Выкройка юбок I — выкройка юбки, называемой „бурка”, II — выкройка льняной юбки — „хвартуха”. I. Долгоброды, II. Кржиwoвержба, Влодавского уезда. Масштаб 1:30.
- Рис. 25. Льняная юбка в клеточку, 1915 г. Я. Свежи, 1955.
- Рис. 26. Льняная юбка в клеточку, Кодонец, Парчевского уезда, фот. Я. Свежи, 1955.
- Рис. 27. Женский праздничный наряд начала XX в. Долгоброды, Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи 1953 г.
- Рис. 28. Фрагмент бурки. Кржиwoвержба, Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи, 1939 г.
- Рис. 29. Женское рабочее одеяние начала XX в. Долгоброды, Влодавского уезда. фот. Я. Свежи, 1953 г.
- Рис. 30. Зелёная бурка 1880 г. Кржиwoвержба, Влодавского уезда. Из коллекции Люблинского Музея № инв. 914. Фот. Я. Урбанович. 1956 г.
- Рис. 31. Женщина в сермяге начала XX в. Вырыки. Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи, 1953 г.
- Рис. 32. Выкройка чепца, называемого каптуром, Масштаб 1:10, (сравни с таблицей I).
- Рис. 33. Женская кофточка 1865 г. а — вид спереди, b — вид сзади, с — части выкройки, d — передняя сторона, e — спина, f — воротник, g — рукав. Вырыки, Влодавского уезда. Масштаб 1:20.
- Рис. 34. Женская кофточка. Собибур, Влодавского уезда. Копия, взятая из издания „Пржемысл Людовы” Влодавского уезда, 1930 Т II. стр. 93
- Рис. 35. Корсеты. I — Корсет давнего типа около 1900 г. II — Корсет 1951 г. f. а — передняя часть, b — задняя, с — часть выкройки, d — передняя часть, e — задняя, f — пришитые ташки.

I — Заблоте, уезд Бяла Подляска, из коллекции Люблинского Музея, № инвентаря Е 33/3 И Л,
II — Вырыки, Влодавского уезда. Масштаб 1:20.

- Рис. 36. Корсет 1910 г. Шустка, уезд Радзынь Подляски. Фот. Я. Свежи, 1936 г.
- Рис. 37. Корсет 1928 г., передняя часть. Квасувка, уезд Радзынь. Из коллекции Люблинского Музея. № инв. 54/Дер. Фот. Я. Свежи, 1954.
- Рис. 38. Корсет 1928 г., задняя часть. Квасувка, уезд Радзынь. Из коллекции Люблинского Музея. № инв. 54/Дер. Фот. Я. Свежи, 1954 г.
- Рис. 39. Венгерка 1900 г. а — передняя часть, б — задняя часть, с — части выкройки, d — пола и задняя часть, е — передняя часть, f — спина и нижняя задняя часть, g — рукав, h — воротник, i — карман. Из коллекции Люблинского Музея, № инв. 2283. Лушки, Радзыньского уезда, 1956 г. Масштаб 1:30.
- Рис. 40. Венгерка 1800 г. Лушки, Радзыньского уезда. Из коллекции Люблинского Музея, № инв. 2283. Фот. Государственный Институт Искусства, 1958 г.
- Рис. 41. Часть наряда 1869 г. I. Жезл распорядителя свадьбы в руках хорунжего. 2. Венец предводительницы свадьбы. 3—4. Головные уборы — румчик, завийка. 5. Так называемые „постолы” — лапти из бересты, 6—8. Шапки из коричневого сукна, украшенные красными шнурами. 9. Соломенная шляпа. О. Кольберг, Холмская земля, Краков 1890 г. стр. 56.
- Рис. 42. Завийка — головной платок, называемый также ручником. Заштрихованная часть обозначает тканые украшения. Вырыки, Влодавский уезд.
- Рис. 43. Головной наряд новобрачной 1869 г. по З. Глогеру. Подляские свадебные обряды стр. 269.
- Рис. 44. Женский головной убор 1910 г. Крживовержба, Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи, 1939 г.
- Рис. 45. Старости Крживовержба, Влодавского повета. Фот. Я. Свежи, 1939 г.
- Рис. 46. Шитьё голубого цвета начала XX в. Долгоброды, Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи, 1952 г.
- Рис. 47. Головной обруч кимбалка. Крживовержба, Влодавского повета. Фот. Я. Свежи, 1939 г.
- Рис. 48. Кимбалка, окруженная т. наз. окрайкой. Крживовержба, Влодавского повета. Фот. Я. Свежи, 1939 г.
- Рис. 49. Головной убор невесты. Крживовержба, Влодавского повета. Фот. Я. Свежи, 1939 г.
- Рис. 50. Ручник, уложенный в два рожка. Крживовержба, Влодавского повета. Фот. Я. Свежи, 1939 г.
- Рис. 51. Женщина в капюшоне около 1870 г. Долгоброды. Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи, 1953 г.
- Рис. 52. Правая и левая сторона одностороннего шитья на головном уборе — завийке (ручнике) около 1910 г. Крживовержба, Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи, 1953 г.
- Рис. 53. Праздничный наряд женщины — Квасувка, Радзыньского уезда. фот. Я. Свежи, 1953 г.
- Рис. 54. Часть рукава рубашки 1880 г. Крживовержба, Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи, 1951 г.
- Рис. 55. Односторонняя вышивка. Дембова Клода, Влодавского уезда. Копия из издания „Пржемысл людowy”, Влодавского уезда 1950 г. Т. II, стр. 221.
- Рис. 56. Фрагмент тканной вышивки. Долгоброды, Влодавского уезда. фот. Я. Урбанович, 1956 г.
- Рис. 57. Фрагмент одностороннего шитья на льняном переднике — „запаске”, 1914 г. Крживовержба, Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи, 1951 г.
- Рис. 58. Одностороннее шитье на рукаве при плече т. е. на „вставочке” (улавке) женской рубашки 1905 г. Крживовержба, Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи, 1951 г.
- Рис. 59. Часть рукава женской рубашки с односторонним шитьём 1900 г. Крживовержба, Влодавского уезда. фот. Я. Свежи, 1951 г.
- Рис. 60. Боченок, т. наз. „бокля” начала XX в. Вырыки, Влодавского уезда. Фот. Я. Свежи, 1951 г.
- Карта 1. Зона, в которой распространён подляский надбужский наряд. Рис. Крыстына Возьниньска. 1958 г.
- Карта 2. Зона и дифференциация подляского (надбужского) наряда. Рис. Крыстына Возьниньска. 1958 г.
- I Цветная таблица. Подляские (надбужские) наряды. Рис. Я. Кароляк.
- II Цветная таблица. Образцы тканей.
- Графические рисунки сделаны Б. Езёрковской-Колодзейской.

ENGLISH SUMMARY

The Podlasie peasant costume (called also nadbużański), described in the present work, was worn by peasants living at the eastern confines of Poland's actual frontiers, partly in the south of the geographical region called Podlasie. Nowadays almost the whole region of Podlasie is situated on the territory of the Polish State. In this area during many centuries the ethnical borders were occupied by Poles, Jadźwingis, Lithuanians, White Ruthenians and Ruthenians. Now this region is almost exclusively peopled by Poles.

The existing on this territory of such a different ethnical settlement influenced partly the formation of the Podlasie folk culture, and among other also that of the costume, which shows a certain differentiation.

Home-spun linen was the principal material of which in the Podlasie region till the end of the 19-th century dresses for men and women were made. Only some parts of the costume like overcoats were sewn of cloth. In the second half of the 19-th century appeared on the investigated territory striped tissues, used, mainly for skirts and overcoats. The costume already began to disappear before World War II. It is not worn to-day. Its remainders are sporadically used by old people.

Men's costume

In the south of Podlasie a man's summer dress consisted of a linen shirt worn upon trousers and bound with a tape called „krajka” (Fig. 7), of linen trousers called „nogawice” (Fig. 9), of a grey, brown or black waistcoat, a brown overcoat of cloth, of bast-shoes made of linden or birchen rind and of a straw-hat (Fig. 16). The winter garment of a man differed from the above mentioned by trousers of cloth, sheepskin furs and four-cornered caps called „rogatywki” or by caps of sheepskin. The bridegroom put for his wedding day an overcoat with a tape called „pojas”, bound at the left. He fastened to it a piece of white linen called „rucznik”, i. e. a towel, which the bride ornamented with embroidery. At the left of his sheepskin cap he fastened a bundle of ribbons to show his being yet a bachelor. After wedding he put the towel on his right to mark his wedlock. The best-men called „marszałkowie” were putting towels (called „zawijki”) which the bride gave them. The first best-man or „marszałek” held in his hand a whip being a sign of his rank.

Women's dress

A woman's every-day dress consisted of a white shirt, a linen skirt folded in the waist, and of a white apron with embroidery at the bottom and woven on the loom. Also skirts and aprons woven with colourful stripes were worn (Fig. 18). At their feet women wore stockings and additionally they wrapped them with foot-cloth, upon which formerly, in the 19th century were put bast-shoes, now leather-shoes. Women covered their heads with linen kerchiefs put upon a light, wooden ring called „kimbałka” or with colourful bonnets notched in the front (Fig. 47, 48) and equally put upon the „kimbałka”. The festive dress of a woman consisted of a bodice, of an embroidered shirt, a home-spun, skirt, a brown overcoat called „kabat” or a „sukmana” and in winter of a sheepskin fur. The festive dress was especially marked by strings of corals.

The present work bases upon field investigation which the author realized in 1939 and 1952—1954. He also profited of the records of the Museum at Lublin where some folk costumes are exhibited. The author took also into account materials contained in ethnographical literature.

LIST OF PLATES

- Fig. 1. A Farmer with sheepskin cap from the beginning of the 20-th century. Krzywowierzba, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1939.
- Fig. 2. Peasant costumes from Podlasie Nadbużne. Painted by Kostrzewski according to L. Kunicki. „Tygodnik Ilustrowany Warszawski”, 1862, nr 150.
- Fig. 3. Peasant from the south of Podlasie. „Tygodnik Ilustrowany Warszawski”, 1867, nr 423.
- Fig. 4. Beggar-woman from the south of Podlasie — „Tygodnik Ilustrowany Warszawski”, 1867, nr 425.
- Fig. 5. Peasant costumes from Podlasie Nadbużne. Drawn by Kostrzewski according to L. Kunicki — „Tygodnik Ilustrowany Warszawski”, 1862, nr 150.
- Fig. 6. Peasants from Sawina, Tarnow, Chutcza and neighbourhood from 1869—70.
1. Garment for cold days. 2. Beggar garment. 3. Winter garment. 4. Summer-dress of a child.
5. Summer-dress. 6. Work garment worn in summer. 7—8. Winter work garment. 9. Wedding-dress of a bridegroom. O. Kolberg „Chełmskie”, Cracow 1890, p. 46.
- Fig. 7. A peasant in linen dress, from 1928. Krzywowierzba, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1939.
- Fig. 8. A man's shirt. A-front, B-back, C-parts of the cut, d-front part, e-the back, f-shoulder-part, g-sleeve, h-cuff of the sleeve, i-arm-pit, j-collar, k-part of the front, Zaliszcze, district of Włodawa 1956, nr inv. 2182. From the records of the Museum at Lublin. Scale 1 : 30.
- Fig. 9. Trousers. A-front, B-back, C-parts of the cut, d-cut of the legs, e-gore, f-belt. From the records of the Museum at Lublin, nr inv. 2234. Zaliszcze, district of Włodawa, 1956. Scale 1 : 30.
- Fig. 10. Short coats. I.-waistcoat, II.-coat called „żakiet” (jacket) A-front, B-back, C-parts of the cut, d-cut of the front-parts, e-the back, f-collar, g-sleeve, h-belt, i-pocket flap. Horodyszcze, district of Włodawa, 1945. Scale 1 : 30.
- Fig. 11. Overcoat called „sukmana”. A-front, B-back, C-parts of the cut, d-back part, e-front and side-parts, f-sleeve, g-collar. From the records of the Museum at Lublin, nr inv. Scale 1 : 30.
- Fig. 12. Sheepskin fur. A-front, B-back, C-parts of the cut, d-side-part and lower parts, cut of the front, f—g-back part, h-sleeve, i-collar. Scale 1 : 30.
- Fig. 13. a & b Sheepskin fur. Zaliszcze, district of Włodawa. Phot. J. Świeży, 1951.
- Fig. 14. Overcoat or „sukmana” called „palton”. A-front, B-back, C-parts of the cut, d-back part, e-coat-tails, f-sleeve, g-collar. Horodyszcze, district of Włodawa, 1956. Scale 1 : 30.
- Fig. 15. A man's costume from about 1910. Szóstka, district of Radzyń. Phot. J. Świeży, 1936.
- Fig. 16. Straw-hat from about 1939. Huszcza, district of Biała Podlaska. Phot. J. Świeży, 1953.
- Fig. 17. A touristic garment from the beginning of the 20-th century, front part. Wiryki, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1954.
- Fig. 18. Women's dress from about 1913. Szóstka, district of Radzyń Podlaski. Phot. J. Świeży, 1936.
- Fig. 19. A touristic garment from the beginning of the 20-th century, back part. Wiryki, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1954.
- Fig. 20. The Podlasie peasant costume. A variety called „nadbużanska”. Museum of Lublin Phot. J. Urbanowicz, 1958.
- Fig. 21. The Podlasie peasant costume. A variety called „radzyńska”. Museum of Lublin Phot. J. Urbanowicz, 1958.
- Fig. 22. Girls in linen dresses from 1925. Krzywowierzba, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1939.
- Fig. 23. Women's shirts, I.-work-shirt, oblong poncho-cut. II.-festive shirt with lower part called „nadołek”. III.-festive shirt. A-front, B-back, C-parts of the cut: d-front part, d'-lower part or „nadołek”, e-part of the back, e'-lower part or „nadołek”, f-sleeve, f'-sleeve with arm-pit, g-arm-pit gore called „ćwikiel”, h-cuff, i-shoulder-straps called „ustawki”, j-collar.
The dotted ligne indicates woven ornaments. I.-Wiryki, Włodawa district. II.-Krzywowierzba, Włodawa district, III.-Zaliszcze, Włodawa district 1956. Scale 1 : 30.
- Fig. 24. Cut of skirts. I.-Cut of a skirt called „burka” II.-Cut of a linen skirt, called „chwartuch”, A-a-parts of the skirt, b-string. I.-Dołhobrody, II.-Krzywowierzba, Włodawa district. Scale 1:20.

- Fig. 25. Linen skirt or „kratówka” from about 1915. Phot. J. Świeży, 1955.
- Fig. 26. A linen skirt called „kratówka”. Kodeniec, district of Parczew. Phot. J. Świeży, 1955.
- Fig. 27. A woman's festive dress from the beginning of the 20-th century. Dołhobrody, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1953.
- Fig. 28. Fragment of coat called „burka”, Krzywowierzba, district of Włodawa. Phot. J. Świeży, 1939.
- Fig. 29. Woman's work cloth from the beginning of the 20-th century. Dołhobrody, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1953.
- Fig. 30. A green coat or „burka” from 1880. Krzywowierzba, district of Włodawa. From the records of the Museum at Lublin, nr inv. 914. Phot. J. Urbanowicz, 1956.
- Fig. 31. Woman in overcoat called „sukmana”, from the beginning of the 20-th century. Wiryki, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1953.
- Fig. 32. Cut of a bonnet, called *captur*. Scale 1 : 10. (Compare with table I).
- Fig. 33. A woman's jacket or „kabat” from 1865. A-front, B-back, C-parts of the cut: d-front-parts, e-back-part, f-collar. d-sleeve. Wiryki, district of Włodawa. Scale 1 : 20.
- Fig. 34. A woman's jacket or „kabat”. Sobibór, Włodawa district. Reproduced from the „Przemysł Ludowy” of the Włodawa district, 1930, vol. II, page 93.
- Fig. 35. Bodices. I.-bodice of ancient type/from about 1900. II.-Bodice from 1951. A-front, B-back, C-parts of the cut, d-front, e-back, f-added parts. I-Zabłocie, district of Biała Podlaska, from the records of the Museum at Lublin, nr inv. E. 33/3/UL, III. Wiryki, Włodawa district. Scale 1 : 20.
- Fig. 36. Bodice from 1910. Szóstka, district of Radzyń Podlaski. Phot. J. Świeży, 1936.
- Fig. 37. Bodice from 1928, front. Kwasówka, district of Radzyń, From the records of the Museum at Lublin. Nr nr inv. 54/Dep. Phot. J. Świeży, 1954.
- Fig. 38. Bodice from 1928, back. Kwasówka, district of Radzyń. from the records of the Museum at Lublin. Nr inv. 54/Dep. Phot. J. Świeży, 1954.
- Fig. 39. A coat or „czamarka” from 1800. A-front, B-back, C-parts of the cut, d-side-part and lower part, e-front, f-back, and lower parts of the back, g-sleeve, h-collar, i-pocket. From the records of the Museum at Lublin, nr inv. 2283. Łużki, district of Radzyń, 1956. Scale 1 : 30.
- Fig. 40. A garment called „czamarka”, dated 1800. Łużki, district of Radzyń. Museum of district inv. nr 2283.
- Fig. 41. Parts of garment from 1869. 1. A best man's whip kept by the so-called „chorąży”. 2. A bridesmaid's wreath 3—4. Towels or „rumczyk” and „zawijka” 5. Bast-shoes called „postoly”. 6—8. Caps of brown cloth, ornamented with red tapes. 9. Straw-hat. O. Kolberg. „Chełmskie”, Krakow 1890, page 56.
- Fig. 42. Towel or „zawijka”, called also „ręcznik”. The dotted line indicates the woven ornaments. Wiryki, Włodawa district.
- Fig. 43. Head dress of a bride from 1869, according to Z. Gloger, „Obchody weselne na Podlasiu”, page 269.
- Fig. 44. Woman's head-dress from 1910. Krzywowierzba, district of Włodawa. Phot. J. Świeży, 1939.
- Fig. 45. Married woman „staroscina”. Krzywowierzba, Włodawa district. Phot. by J. Świeży, 1939.
- Fig. 46. Embroidery in blue colour from the beginning of the 20-th century. Dołhobrody, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1952.
- Fig. 47. Woman's head wear — Kimbalka. Krzywowierzba, Włodawa district. Phot. by J. Świeży, 1939.
- Fig. 48. The Kimbalka head wear adorned by so called „okrajka”. Krzywowierzba, Włodawa district. Phot. by J. Świeży, 1939.
- Fig. 49. Head wear of a bride. Krzywowierzba, Włodawa district. Phot. by J. Świeży, 1939.
- Fig. 50. Kerchief forming two horns Krzywowierzba, Włodawa district. Phot. by J. Świeży, 1939.
- Fig. 51. Woman in head-gear from about 1870. Dołhobrody, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1953.
- Fig. 52. Fragment of a woven embroidery. Dołhobrody, district of Włodawa. Phot. J. Urbanowicz, 1956.
- Fig. 53. A woman's festive dress — Kwasówka, district of Radzyń Podlaski. Phot. J. Świeży, 1953.
- Fig. 54. A part of sleeve of a shirt from 1880. Krzywowierzba, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1951.
- Fig. 55. Selected embroidery. Dębowa Kłoda, Włodawa, district. Reproduced from „Przemysł Ludowy” of the district Włodawa, 1930, vol. II, page 221.
- Fig. 56. Fragment of a woven embroidery. Dołhobrody, Włodawa district. Phot. Jan Urbanowicz, 1956.
- Fig. 57. A fragment embroidery taken from a linen apron, 1914. Krzywowierzba, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1951.
- Fig. 58. Embroidery on shoulder-straps (or „ustawce”) of woman's shirt from 1905. Krzywowierzba, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1951.
- Fig. 59. A part of sleeve of woman's shirt, embroidery from 1900. Krzywowierzba, Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1951.
- Fig. 60. A barrel, the so-called „bokło” from the beginning of the 20 th century. Wiryki, the Włodawa district. Phot. J. Świeży, 1951.
- Map 1 of the area of Podlasie folk costume called „nadbużański”.
- Map 2 of the area and the differentiating of the costume of Podlasie folk costume called „nadbużański”.
- Coloured plate I.: The Podlasie peasant costume. Painted by J. Karolak.
- Coloured plate II.: Pattern of material.

Spis treści

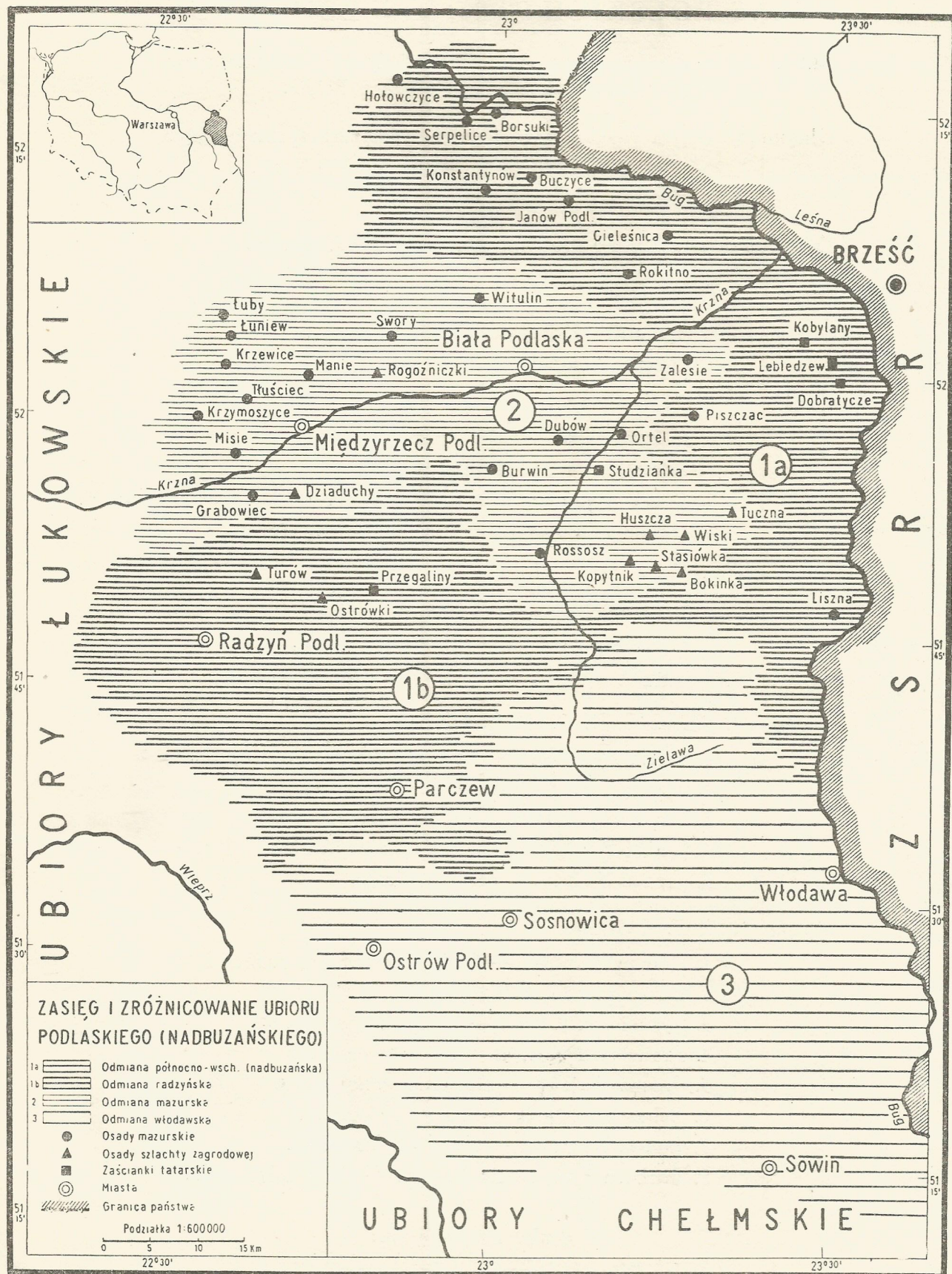
Wstęp str. 3. Rozdział I — Obecny stan stroju ludowego na Podlasiu, str. 5. Rozdział II — Zarys historyczny rozwoju stroju podlaskiego, str. 5. Rozdział III — Zasięg stroju podlaskiego, str. 8. Rozdział IV — Ogólny opis podlaskiego stroju męskiego, str. 11. Rozdział V — Szczegółowy opis podlaskiego stroju męskiego, str. 12. Rozdział VI — Ogólny opis podlaskiego stroju kobiecego, str. 18. Rozdział VII — Szczegółowy opis kobiecego stroju podlaskiego, str. 19. Rozdział VIII — Wytwórcy i materiały, str. 33. Rozdział IX — Zdobiny, str. 34. Rozdział X — Charakterystyka źródeł, str. 35. Przypisy, str. 38. Literatura, str. 39. Wykaz informatorów, str. 40. Spis ilustracji, str. 41. Streszczenie w języku rosyjskim str. 43. Streszczenie w języku angielskim str. 46. Spis treści str. 49.

СОДЕРЖАНИЕ

Введение, стр. 3 Глава I — Настоящее состояние подляского костюма, стр. 5 Глава II — Историческое развитие подляского костюма, стр. 5 Глава III — Распространение костюма, стр. 8 Глава IV — Общее описание мужского костюма, стр. 11. Глава V — Подробное описание мужского костюма, стр. 12. Глава VI — Общее описание женского костюма, стр. 18. Глава VII — Подробное описание женского костюма, стр. 19. Глава VIII — Производители и материалы, стр. 33. Глава IX — Украшения, стр. 34. Глава X — Характеристика источников, стр. 35. Примечания, стр. 38. Указатель литературы, стр. 39. Реестр информаторов, стр. 40. Краткое изложение на русском языке, стр. 43. Изложение на английском языке, стр. 47. Содержание, стр. 49.

Contents

Introduction p. 3. Chapter I — The present position of the Podlasie folk costume, p. 5. Chapter II — Historical development of the Podlasie folk costume, p. 5. Chapter III — The area and distribution of the investigated costume, p. 8. Chapter IV — General description of men's Podlasie folk costume, p. 11. Chapter V — Detailed description of men's costume, p. 12. Chapter VI — General description of women's Podlasie folk costume, p. 18. Chapter VII — Detailed description of women's Podlasie folk costume, p. 19. Chapter VIII — Producers and materials, p. 33. Chapter IX — Ornaments and embroideries, p. 34. Chapter X — Sources and their characteristic, p. 36. Notes. p. 38. Literature, p. 39. List of informers p. 40. Russian summary p. 43. English summary p. 46. Contents p. 49.

Mapa 2. Zasięg i zróżnicowanie ubioru podlaskiego (nadbuzzańskiego). Rys. Krystyna Woźnińska, 1958 r.

ATLAS POLSKICH STROJÓW LUDOWYCH

składa się z szeregu monografii obejmujących wszystkie typy strojów ludowych z całego obszaru Polski.

Obejmuje 5 części. W skład każdej z nich wejdą zeszyty zawierające monografie poszczególnych strojów.

Dotychczas ukazały się drukiem następujące monografie:

Część I. POMORZE:

1. Agnieszka Dobrowolska — Strój pyrzycki,
2. Bożena Stelmachowska — Strój kaszubski.

Część II. WIELKOPOLSKA:

1. Adam Glapa — Strój szamotulski,
2. Adam Glapa — Strój dzierzacki,
3. Adam Glapa — Strój międzyrzecko-babimojski (lubuski), ⁽⁴⁾
4. Halina Mikułowska — Strój kujawski. ⁽⁵⁾

Część III. ŚLĄSK:

1. Tadeusz Seweryn — Strój dolnośląski (Pogórze), ⁽⁹⁾
2. Stanisław Bronicz — Strój pszczyński,
3. Longin Malicki — Strój Górali Śląskich.

Część IV. MAZOWSZE i SIERADZKIE:

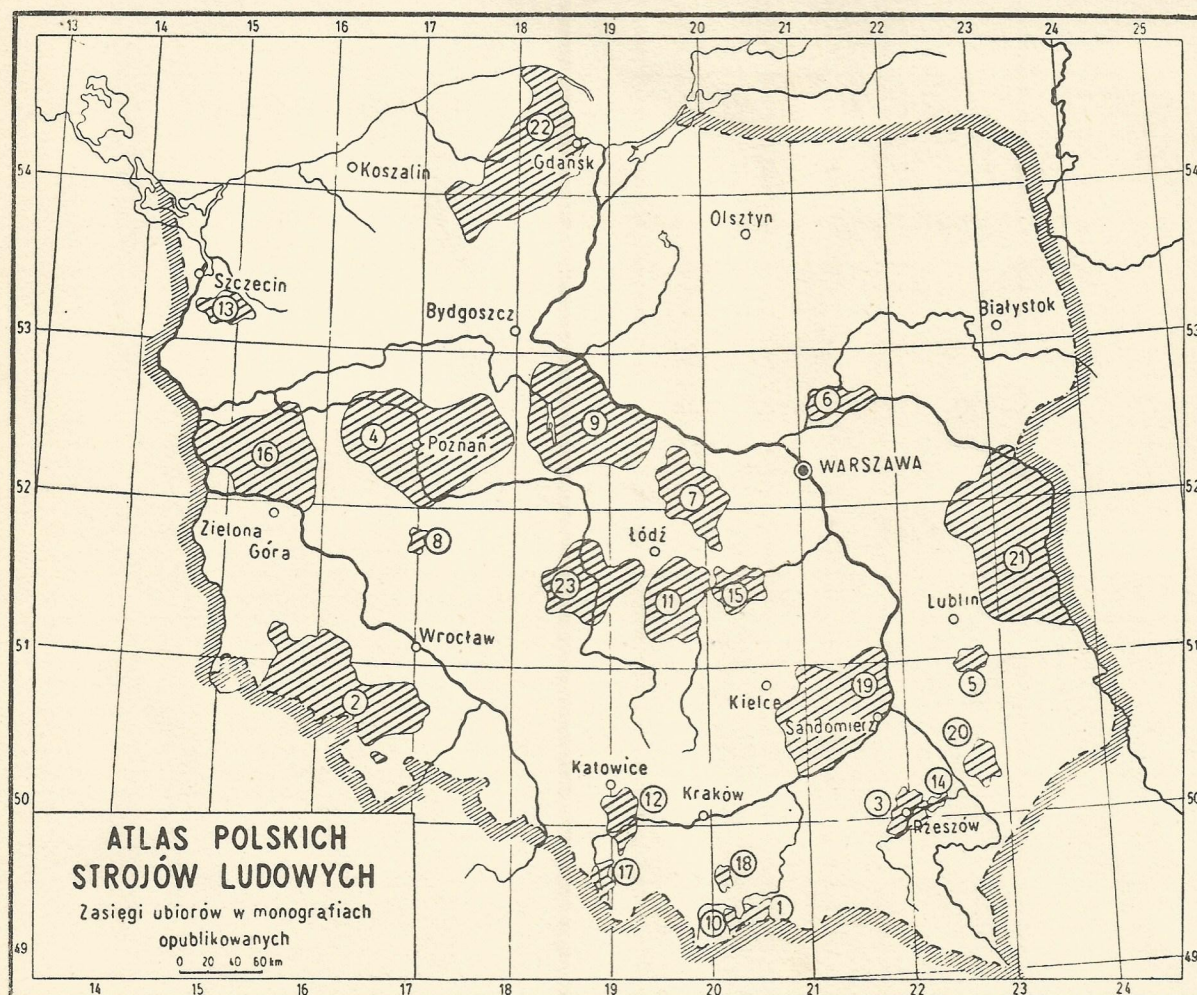
1. Maria Żywirska — Strój kurpiowski Puszczy Białej, ⁽⁵⁾
2. Jadwiga Świątkowska — Strój łowicki,
3. Jan Piotr Dekowski — Strój piotrkowski,
4. Janina Krajewska — Strój opoczyński.
5. Janusz Świeży — Strój podlaski,

Część V. MAŁOPOLSKA:

1. Roman Reinfuss — Strój Górali Szczawnickich, ⁽¹⁸⁾
2. Edyta Starek — Strój spiski, ⁽¹⁵⁾
3. Franciszek Kotula — Strój rzeszowski, ⁽¹⁵⁾
4. Franciszek Kotula — Strój łańcucki, ⁽⁵⁾
5. Janusz Świeży — Strój krzczonowski, ⁽⁷⁾
6. Sebastian Flizak — Strój Zagórze,
7. Janusz Kamocki — Strój sandomierski,
8. Barbara Kaznowska-Jarecka — Strój biłgorajski.

W druku znajdują się:

1. Jan Piotr Dekowski — Strój sieradzki.

ATLAS POLSKICH STROJÓW LUDOWYCH

Zasięgi ubiorów w monografiach kolejno opublikowanych : 1. Strój górali szczawnickich, 2. Strój dolnośląski (Podgórze), 3. Strój rzeszowski, 4. Strój szamotulski, 5. Strój krzczonowski, 6. Strój kurpiowski Puszczy Białej, 7. Strój łowicki, 8. Strój dzierzacki, 9. Strój kujawski, 10. Strój spiski, 11. Strój piotrkowski, 12. Strój pszczyński, 13. Strój pyrzycki, 14. Strój łańcucki, 15. Strój opoczyński, 16. Strój lubuski, 17. Strój górali śląskich, 18. Strój Zagórzan, 19. Strój sandomierski, 20. Strój biłgorajsko-tarnogrodzki, 21. Strój podlaski (nadbużański), 22. Strój kaszubski, 23. Strój sieradzki (w druku).